JAZYKOVĚDNÉ AKTUALITY

INFORMATIVNÍ ZPRAVODAJ
ČESKÝCH JAZYKOVĚDCŮ

roč. XXXII - 1995

č. 3 a 4

J A Z Y K O V Ě D N É
A K T U A L I T Y

Informativní

zpravodaj českých jazykovědců

roč. XXXII-1995

č. 3 a 4

JAZYKOVĚDNÉ AKTUALITY - ročník XXXII (1995), číslo 3 a 4

Vydává Jazykovědné sdružení České republiky

Redakční rada:

Jan Kořenský (hlavní redaktor)
Ivo Vasiljev (zástupce hlavního redaktora)
Jana Hoffmannová (výkonná redaktorka)
Adolf Erhart, Ján Horecký, Jiří Nekvapil, Josef Vachek

Adresa redakce:

Ústav pro jazyk český AV ČR, Letenská 4, 118 51 Praha 1

Adresa administrace:

Jazykovědné sdružení ČR, Jilmová 33, 130 00 Praha 3

Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 583/1993 ze dne 13.4.1993.

O B S A H

strana

Z.Jettmarová: Obor translatologie a jeho dnešní statut 85

Z jazykovědných pracovišť

J.Slavíčková: Angličtina a lingvistika na Univerzitě v Glasgow 94
J.Králík: Co je to logika? 104

Z přednáškové činnosti

M.Grygerková: Jazykový rozbor náchodské městské knihy pamětní 110
M.Horsáková: Metody fonetické korekce při výuce cizího jazyka 112

Nové publikace

F.Štícha: Empiricky fundovaná monografie o vytýkacích strukturách ve francouzštině 115
H.Flídrová: Ahti Nikunlassi: "Imenitel´nyj ili tvoritel´nyj?" 118
M.Svobodová: G.Falkenberg, N.Fries, J.Puzynina (ed.): Wartošćowanie w jezyku i tekscie. WUM, Warwzawa 1992. 120
B.Téma: Pozoruhodná studie o eufemismech 124

Diskuse

J.Kořenský: O řeči postmoderně? Jak? Hledavě! 127
Rozhovor s prof.Rudolfem Růžičkou 132

Kronika

H.Flídrová - E.Vysloužilová: K životnímu jubileu Rudolfa Zimka 136
J.Peregrin: Šedesátiny Evy Hajičové 138
M.Homolková: Čtvrtý ročník Letní školy klasických studií 141

Obor translatologie a jeho dnešní statut

Zuzana Jettmarová

Do poloviny sedmdesátých let se od teorie překladu očekávalo, že je tu pro překladatele, aby jim řekla, jak mají či nemají nebo jak smějí či nesmějí překládat. Skutečnost je však taková, že překladatel bude vždy překládat tak, jak chce (nebo může) a že bude ovlivňován překladatelskou normou a konvencí své doby, aniž o tom většinou bude vědět a aniž si nutně uvědomí důsledky své činnosti. Jinou otázkou je samozřejmě hodnocení kvality jeho překladu nebo příprava profesionálních překladatelů.

Když si Jiří Levý kladl otázku, zdali bude literární věda exaktní vědou a zdali bude teorie překladu užitečná překladatelům, psala se šedesátá léta. Vedle esejisticky laděných prací literárních překladatelůo překladu konkrétních literárních děl se v těchto letech objevují práce většího i menšího rozsahu, zaměřené lingvisticky a/nebo obecně teoreticky. Některé z nich, zvláště práce cbecně teoretické v druhé polovině sedmdesátých let, již opouštějí rámec normativního (preskriptivního) pohledu. Naděje vkládané dc strojového překladu přetrvávají a ještě se neví, že ztroskotají právě na představě překladu jako strukturní substituce, na představě mechanické slovníkové náhrady lineární řady jazykových znaků s příslušnými gramatickými změnami v rovině větné syntaxe, kterou budou jazykoví inženýři i obecní lingvisté v osmdesátých letech zklamáni. Učitelům cizích jazyků, pokud nepřešli na komunikativní metodu výuky, která eliminuje srovnání s mateřským jazykem, tento přístup postačí: nejde vpodstatě o nic jiného než o překlad jednotlivých vět na procvičení zapamatované slovní zásoby nebo jednotlivých gramatických jevů. V té době již Levý píše:

"Tecrie překladu je mimořádně vděčným předmětem k sepisování esejů, zdrojem intelektuálního potěšení jak pro kritika, jenž tu nachází hojnou příležitost blýskat se svým porozuměním literatuře, tak pro čtenáře, který užije plno zábavy nad překladatelskými omyly a který může a nemusí vychutnat kritikovy úvahy o věrnosti

překladů a plavovlásek. Je tu však otázka, zda tyto kritické výkony, obnášející ročně tucty spisů, lze skutečně pokládat za teorii překladu a zda jsou nějakou reálnou pomocí pro překladatele. Psaní o problémech překladu má podle mého názoru nějaký smysl, jen pokud přispívá k naší znalosti činitelů, ovlivňujících překladatelovu práci a její kvalitu, pokud přispívá k naší znalosti toho, kterak výsledné působení na čtenáře je závislé na metodách zvolených překladatelem. Výzkum překladatelského procesu adekvátní těmto záměrům musí brát v úvahu základní skutečnost, že běží o komunikační proces" (Levý 1971: 147).

Dále pak Levý pokračuje vymezením pole teorie překladu jako analýzy vztahu mezi původním sdělením a strukturou sdělení v překladu a jako zkoumání činitelů působících v procesu překladu. První případ měl vytvořit základnu pro hodnocení kvality překladu, druhý pro didaktiku překladu, tedy pro přípravu překladatelů. Sám pak provedl empirický výzkum, v němž zjistil, že nejobecnější chybou překladatele je ochuzování překladového stylu volbou obecnějších pojmenování za konkrétnější pojmenování originálu a explicitace logických myšlenkových vztahů, které jsou v originálu vyjádřeny implicitně. Uzavírá však, že takový psycholingvistický experiment může stěží poučit překladatele při výběru metody pro překlenutí rozdílů mezi autorovou a překladatelovou kulturní základnou, kdy autor a čtenář mají odlišný způsob života a myšlení než překladatel a jeho čtenář, neboť jde o problémy zkoumané kulturní antropologií (Levý 1971).

Přestože Levému šlo o užitečnost teorie pro překladatele, již v 60. letech předstihl ve svých pracích svou dobu nejméně o jedno desetiletí. Teprve v 70. letech byl totiž postupně překonán obecný přístup preskripce (normativní stadium), který, podobně jako učebnice gramatiky, měl říci překladateli, jak může nebo nemůže překládat. V tom měla spočívat úloha i podstata teorie překladu. U některých lingvistů, literárních vědců a především u velké řady laiků tato představa přetrvává dodnes, což je dáno i tím, že se teorie překladu a tlumočení konstituovala až během 80. let, kdy opustila toto normativní stadium, v němž bylo snadné zaměnit metodiku výuky překladu nebo cizího jazyka pomocí

překladových cvičení za disciplínu jako takovou, a proto ji považovat za součást jazykovědy konkrétního jazyka a za vědu aplikovanou.

Název disciplíny

Konstituce názvu tohoto oboru v mezinárodním měřítku nebyla z důvodů jazykových a historických jednoduchá. Koncem osmdesátých let pak přes jistý odpor praktiků zvítězil kořen "translat" a "traduct", který má tu výhodu, že sémanticky pokrývá písemný i ústní převod, tedy překlad i tlumočení. Proto ruština, která používá slova "perevod" pro překlad (pismennyj perevod) i tlumočení (ustnyj perevod), zůstala u tradičního názvu "teorija perevoda". V angličtině, která je na tom obdobně, přestože má vedle "(oral) translation" ještě specifický termín "interpreting", používá se kromě "translatology", "traductology" častěji méně okázalého "translation studies". Němčina přechází od domácího "Übersetzungswissenschaft" k přesnějšímu "Translationswissenschaft", řídčeji používá termínu "Traductologie". Francouzština zvolila "traductologie" vedle "thecrie de la traduction et de l'interprétation", španělština ze stejných důvodů přijala termín "traductologia" vedle "teoría de la traducción". V češtině se ujala "translatologie" za víceslovný název "tecrie překladu a tlumočení". Kořen "translat" není v češtině novou výpůjčkou - v Havránkově slovníku spisovné češtiny najdeme s tímto významem slova "translát", "translace" i "translátor".

Struktura disciplíny

Translatologie se dnes zpravidla člení na dějiny překladu, obecnou teorii překladu, teorii tlumočení, překladatelská porovnávací studia, didaktiku překladu a tlumočení. Někdy se samostatně vyděluje i kritika překladu. Z metodologického hlediska má pak část obecně teoretickou, deskriptivní a aplikovanou. Do obecně teoretické složky patří obecná teorie tlumočení. Deskriptivní složka je pro tuto disciplínu důležitá, neboť má svými výsledky z konkrétních porovnávacích analýz synchronních i diachronních,

které zajišťují porovnávací studia a dějiny překladu, poskytovat materiál pro složku obecně teoretickou. Aplikovaná složka zahrnuje didaktiku a kritiku překladu, tedy ty součásti, které bývají zaměňovány za celou disciplínu.

Předmět zkoumání

Mezijazykový a mezikulturní převod, k němuž při překladu dochází, lze nejlépe charakterizovat jako sociosémiotický proces či jev a při jeho zkoumání nelze opomenout další vnitro- a mimotextová hlediska, kterými se lingvistika konkrétního jazyka ani zkoumání konkrétní literatury zpravidla nezabývají. K tomu přistupují sociálně-historická podmíněnost překladu a překladatelské konvence jako faktory měnící se v závislosti na měnících se společenských okolnostech a stavu daného systému literárních a neliterárních žánrů, které lze zkoumat a popsat v rámci translatologie. Jde především o volby překladatelských strategií a zásahů do textu daných konvenčně, institucionálně a ideologicky, jakož i o pevnost žánrově stylistických norem přijímajících systémů.

Zatímco předmětem filologického zkoumání a popisu je jazykový systém (případně i v jeho textové realizaci, kde je však text pojímán nikoliv jako komunikát, nýbrž jako ukázka realizace tohoto systému) a původní literární systém, předmětem zkoumání a popisu translatologie je translát (přeložené či přetlumočené sdělení jako intersémiotický mezikulturní komunikát, odvozený od primárního komunikátu) a translační proces, včetně vlivu vnějších institucionálních faktorů a společensko-kulturních důsledků tohoto procesu.

Překladatel, zvláště literární, si mnohdy ani neuvědomuje, že svoboda jeho rozhodování, tedy stanovení globální strategie a volba prostředků a metod, je předem stanovena dobovou překladatelskou normou a konvencí. Uvědomí si ji právě v případě, kdy ji hodlá porušit z těch či oněch důvodů. Také ediční politika, redaktorské zásahy, někdy až cenzurního typu, ovlivňují přeložitelnost v širokém slova smyslu. Do roku 1989 nebyl například Orwell "přeložitelný" do češtiny z institucionálních důvodů. I minulý režim

znal důsledky ediční politiky a překladu - proto např. vypsal státní vědecký úkol, jehož součástí byl podíl překladu na formování socialistického vědomí. Na druhé straně překlady z klasických literatur sehrály důležitou úlohu ve formování literatur národních.

Konkrétní překlad je samozřejmě vázán na konkrétní jazykové, literární a sociokulturní systémy. Za ním leží obecné principy, týkající se jak samotného procesu převodu, tak jeho výsledku a jeho důsledků. Tyto obecné principy lze abstrahovat, zkoumat a popsat, nikoli však výhradně v rámci konkrétního výchozího jazyka nebo literatury či jejich systémů.

Translatologie je v podstatě empirickou vědou, jejímž úkolem je nejen popis a zkoumání jevu translace a translátu v jeho konkrétním projevu, ale i stanovení obecných principů, jimiž lze tyto jevy vysvětlit a predikovat. To, že tyto jevy svým charakterem přesahují rámec jednotlivého jazyka, protože jsou komunikační, a že jde o zvláštní typ produkce sdělení a jeho přenosu, s obecnými principy ne přímo vázanými na konkrétní jazykovou dvojici, v žádném případě neznamená, že by translatologie měla být "zastřešující" disciplínou moderních filologií. Pouze předměty zkoumání jsou jiné.

Metody zkoumání

Metodologicky vychází translatologie jako empirická a integrovaná disciplína především z obecné a aplikované lingvistiky a literární vědy. Tato východiska jsou ostatně příznačná pro všechny obory konkrétních jazyků a literatur. Svébytnost translatologie spočívá v nezbytné integraci dalších vědních disciplín, kterou vyžaduje přísně textově-komunikační a konfrontační přístup ke zkoumání tohoto mezikulturního jevu. Neverbální a audiovizuální složka sdělení v překladu, který je "odvozeným" komunikátem, pak posouvá těžiště více směrem k teorii komunikace, psycholingvistice a sémiotice, které jsou schopny popsat takový sémioticky heterogenní vícesložkový komunikát. Tím se translatologie vymyká metodologickým přístupům ke zkoumání konkrétních jazyků a li-

teratur v jejich izolaci od dalších složek společenské komunikace výchozí a cílové kultury. Popis a zkoumání řady translatologických jevů, o dabingu či tlumočení nemluvě, proto nelze metodologicky vměstnat do žádné z "čistých" disciplín v té podobě, v jaké jsou v současné době konstituovány.

Například překladatelská metoda a strategie v překladu reklamy u nás, její příčiny a důsledky, stejně jako důsledky "transplantace" tohoto komunikačního formátu pro konstituci domácího žánru reklamy a změnu hodnotových orientací českého příjemce, nebo konkrétní analýza tohoto jevu, vyžadují při zkoumání přinejmenším metody lingvistické (včetně pragmatiky, sociolingvistiky a sémiotiky), ale i tecrii (masové) komunikace, sociální psychologii, marketing a kulturní antropologii.

Translatologie není ani odnoží aplikované lingvistiky, jak by se mohlo zdát z některých prací publikovaných lingvisty k teorii překladu, které k ní však mají většinou dosti daleko (Newmark 1993b). I zkoumání překladu pouze z hlediska konkrétního jazyka by znamenalo uplatnit již překonaný "filologický" pohled na překlad jako na strukturní substituci, která je jednou z metod výuky cizím jazykům.

Filologickou představu lingvisty reprezentuje např. článek, publikovaný v roce 1993 v řadě AUC, v němž je stanovena hypotéza, že překlad (včetně literárního) je tím lepší, čím více má slovníkových ekvivalentů substantiv; hypotéza je pak statisticky dokazována na vzorku literárního textu a jeho překladu.

Podobně lze považovat za překonané také zkoumání překladu literárního díla jako součásti výchozího literárního systému - již od poloviny 70.let je i zde kladen důraz na recepci překladu a ovlivňování přijímajícího systému norem, a to nejen jazykových a žánrově-stylistických, ale i mimojazykových, jako jsou systémy hodnotové a ideologické.

Historie oboru

Historicky se translatologie jako integrovaná disciplína v mezinárodním měřítku konstituovala až v 80. letech. Za důležitý mezník

je považován příspěvek J.Holmese "The Name and Nature of Translation Studies" (publikovaný až v r.1988), přednesený na 3. mezinárodním kongresu aplikované lingvistiky (Kodaň 1972), dále "Symposium on Literature and Translation" (Lovaň 1976), "The 1st J.Holmes Symposium on Translation Studies" (Amsterdam 1990) a řada prací zakladatelského významu publikovaná v 80.letech (I.Zohar, G.Toury, M.Snell-Hornbyová, K.Reissová, H.Vermeer, P.Kussmaul, D.Seleskovičová atd.). První katedra translatologie v západní Evropě vznikla na Univerzitě v Amsterodamu v roce 1982. V oblasti teorie dnes existují prakticky dvě silné západoevropské větve - tzv. Manipulation school (teorie polysystému) a Schocl of General Translatology (teorie skoposu) vedle tradiční větve funkčně strukturalistické. Není bez zajímavosti, že v základu konstituce těchto škol leží i práce J.Levého a A.Popoviče.

Ve východní Evropě sehrálo důležitou konstituující roli Popovičovo centrum teorie překladu na pedagogické fakultě v Nitře, Katedra překladatelství a tlumočnictví na UK v Praze (od r.1993 Ústav translatologie FF UK), Leskienův institut v Lipsku, Institut slavistiky na Humboldtově univerzitě a několik univerzitních pracovišť a Akademie věd v bývalém Sovětském svazu (v současné době především Katedra obecné teorie, dějin a kritiky překladu na Moskevské lingvistické univerzitě, vedená prof.V.N.Komissarovem). Z prací zakladatelského významu lze jmenovat J.Levého, A.Popoviče, V.N.Komissarova, A.Švejcera, A.Fedorova, L.Barchudarova, A.Neuberta a další.

Na evropských a mimoevropských univerzitách existuje možnost postgraduálního studia, habilitace i profesury přímo v oboru translatologie. Prvním profesorem v oboru translatologie byl v Evropě jmenován Wolfram Wilss na univerzitě v Saarbrückenu již v roce 1968. Postgraduální studium existuje kromě zemí s delší tradicí tohoto oboru jako Rakousko (Univ. ve Vídni), Francie (Sorbonna), Holandsko (Univ. v Amsterodamu), Belgie (Univ. v Lovani), Británie (Univ. ve Warwicku), Německo (Univ. v Saarbrückenu a Göttingenu), Finsko (Univ. v Joensuu, Tampere, Turku a Helsinkách), Kanada (Univ. v Montrealu a Quebeku), také ve Španělsku (Univ. v Madridu a Barceloně), Izraeli (Univ. v Tel Avivu) a

v Brazílii (Univ. Sao Paolo). V zemích bývalého "východoevropského bloku" postgraduální studium ještě zavedeno není.

Translatologie je velmi mladou vědní disciplínou, která však v současné době zaznamenává z pochopitelných důvodů v mezinárodním měřítku rychlý rozvoj. I proto je tento obor registrován v nomenklatuře vědních oborů Evropské unie.

Vedle národních translatologických společností (např. Association canadienne de traductologie) byla v roce 1992 založena ve Vídni Evropská společnost pro translatologii - EST (European Society for Translation Studies). Mezinárodní organizace překladatelů (FIT) věnuje sledování stavu translatologie a jejímu vývoji pozornost ve svých specializovaných komisích a na svých konferencích (v nejbližší době to bude konference k audiovizuálnímu překladu ve Strasburgu). V oblasti výzkumu již existují mezinárodní projekty (např.velký Göttingenský projekt dějin literárního překladu pod vedením prof.Armina Franka), projekty v oblasti jazykového inženýrství zaměřené na počítačový a počítačem podporovaný překlad a lexikografii, financované Evropskou unií.

Nebývale roste počet translatologických periodik distribuovaných v celosvětovém měřítku, vzrůstá počet translatologicky zaměřených publikací, vydávaných prestižními nakladatelstvími jako J.Benjamins, Routledge, Günter Narr Verlag ve specializovaných translatologických řadách, jakož i počet mezinárodních konferencí.

Statut disciplíny v oblasti českého školství a vědy

Ústav translatologie FF UK je zatím jediným institucionálním pracovištěm, které zajišťuje vysokoškolskou přípravu profesionálních překladatelů a tlumočníků a současně rozvíjí výzkum v oblasti translatologie. Ústav vydává dvě translatologické periodické řady (Translatologica Pragensia, Folia Translatologica), pořádá pravidelné mezinárodní konference.

Translatologická sekce Jazykovědného sdružení ČR, jejímž odborným garantem je ÚTRL, je národní obdobou Translatologické sekce Mezinárodní společnosti pro aplikovanou lingvistiku (AILA).

Doposud jediným jmenovaným docentem pro tento obor v ČR je doc.PhDr.Ivana Čeňková. Vědecká rada FF UK nedávno schválila návrh na ustanovení vědního oboru translatologie, resp. jeho přejmenování z "překladatelství a tlumočnictví", avšak návrh na obor translatologie pro postgraduální doktorské studium, který již vědecká rada FF UK i UK schválila v roce 1992 a 1993, akreditační komise při MŠMT dvakrát zamítla z důvodů, které naznačují, že komise a její pracovní skupina, která návrh projednávala, nejsou o současném stavu této disciplíny informovány.

Gorlée,D.L. (1994). Semiotics and the Problem of Translation. Rodopi, Amsterdam.

Hewson,L. and Martin,J. (1991). Redefining Translation. Routledge: London.

van Leuven Zwart, K.M. and T.Naaijkens (1991), (Eds.) Translation Studies: The State of the Art, Proceedings from the First James S.Holmes Symposium on Translation Studies. Rodopi: Amsterdam.

Levý,J. (1963). Umění překladu. Československý spisovatel: Praha.

Levý,J. (1983). Umění překladu. Panorama: Praha.

Levý,J. (1971). Bude literární věda exaktní vědou? Československý spisovatel: Praha.

Newmark,P. (1993a). Paragraphs on Translation, Multilingual Matters: Clevedon.

Newmark,P. (1993b). "Translation and Linguistics". In: The Linguist, Vol. 32 No.3.

Popovič,A. (1975). Teória umeleckého prekladu. Bratislava.

Pym,A. (1992). Translation and Text Transfer. Verlag Peter Lang: Frankfurt am Main.

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

Z jazykovědných pracovišť

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

Angličtina a lingvistika na Univerzitě v Glasgow

Jana Slavíčková

Katedra anglického jazyka je jednou z dvaceti kateder Filozofické fakulty Glasgowské univerzity, vedle oddělení anglické literatury, skotské literatury a oddělení divadelních, filmových a televizních studií. Zaměstnává osm členů pedagogického sboru (jejím vedcucím je prof.G.D.Caie) a její výuka a výzkum zahrnují jak moderní a středověkou angličtinu, tak lingvistiku. Kurzy v anglickém jazyce vyúsťují v následující akademické hodnosti:

(1) ve vysokoškolských oborech:

MA (Master of Arts)

(a) Ordinary (standardní studium, 3 roky),

(b) Honours (vyšší - v anglickém jazyce a literatuře nebo v anglické literatuře a jiném předmětu, 4 roky);

(2) v postgraduálním studiu:

(a) MPhil (Master of Philosophy), 12 měsíců, v oboru
- moderní anglický jazyk,
- středověké anglistické studie,
- literární a lingvistický computing pro angličtinu,
- středověké studie (interdisciplinární obor);

(b) Diplom, 9 měsíců, v oboru
- moderní anglický jazyk,
- středověké anglistické studie,
- anglická filologie;

(c) Osvědčení, 6 měsíců, v oboru
- anglická filologie;

(3) ve vědeckém výzkumu:

MPhil (Master of Philosophy), 12 měsíců;

MLitt (Master of Letters), 24 měsíců;

PhD (Doctor of Philosophy), 36 měsíců.

Výuka na katedře zahrnuje široký okruh témat. V moderní angličtině jsou to gramatika, sémantika a lexikografie, fonetika a fonologie, stylistika a diskurz, osvojování jazyka a socioling-vistika. Historické kurzy nabízejí starou a střední angličtinu a literaturu, starou islandštinu, germánskou filologii, dějiny angličtiny a rukopisné studie. Na katedře probíhají také kurzy skotštiny a lingvistického computingu pro angličtinu.

Katedra poskytuje supervizi (školení) pro vědeckovýzkumné hodnosti ve většině oblastí uvedených níže.

Je sídlem významného výzkumného projektu Historical Thesaurus of English, na kterém spolupracuje s oddělením historické dialektologie Univerzity v Edinburghu. Rozvíjí se počítačový korpus moderních textů COMET.

Ve spolupráci s příbuznými katedrami je oddělení anglického jazyka průkopníkem v aplikaci počítačů v anglistice - projekt STELLA. Předměty vyučované touto metodou zahrnují starou angličtinu, starou islandštinu, gramatiku a metriku.

"Ordinary" kurz angličtiny podává obecný úvod do jazykového studia a přehled jazyka a literatury raných období angličtiny. Témata v moderních předmětech jsou věnována fonetice, gramatice, sémantice, varietám angličtiny, skotštině a jazyku poezie. V historických předmětech je studcván vývoj anglické gramatiky, výslovnost, slovní zásoba a úvod do staro- a středoanglické literatury.

"Higher Ordinary" se zaměřuje na jazyk a literaturu staré angličtiny, střední angličtiny a střední skotštiny, přibližně od roku 700-1500 n.l. Studenti jsou uvedeni do středověkého dramatu, Chaucera, mystické literatury, starších skotských básníků v originále a do germánské literatury v překladu.

"Advanced Ordinary" vybírá tři z následujících témat: (1) středoanglická literatura, (2) sémantika a gramatika moderní angličtiny, (3) fonetika a fonologie, (4) význam, forma a styl.

"Honours" v anglickém jazyce nabízejí tyto tematické okruhy pro seminární práce (studenti zpracovávají 5 - 8 témat): (1) staroanglickou literaturu, (2) středoanglickou literaturu, (3) starou islandštinu, (4) germánskou filologii, (5) dějiny angličtiny, (6) středověké anglické rukopisy v kontextu, (7)

dějiny dolní skotštiny, (8) stylistiku moderní skotské literatury, (9) význam, formu a styl, (10) diskurz, text a kontext, (11) sémantiku a gramatiku moderní angličtiny, (12) aplikace jazykového studia, (13) fonetiku a fonologii, (14) sociolingvistiku, (15) starou francouzskou literaturu NEBO středověkou latinu, (16) literární a lingvistický computing pro angličtinu.

MPhil v moderní angličtině předpokládá výběr z předmětů: (1) moderní anglická gramatika, (2) sémantika, pragmatika a lexikografie, (3) moderní anglická fonetika a fonologie, (4) experimentální fonetika a fonologické teorie, (5) stylistika a diskurz, (6) sociolingvistika, (7) BUĎ literární a lingvistický computing pro angličtinu NEBO středověké anglistické studie.

MPhil ve středověkých anglistických studiích obsahuje v různém rozsahu následující předměty:

skupina A (základní kurzy):

(1) staroanglická literatura, (2) středoanglická literatura, (3) anglická literatura pozdního středověku, (4) staroanglická filologie, (5) středoanglická filologie;

skupina B (příbuzné kurzy):

(6) moderní anglická filologie do r.1900 , (7) stará norština, (8) germánská filologie, (9) dějiny skotštiny, (10) středověké anglické rukopisy v kontextu;

skupina C (vedlejší kurzy):

(11) středověká latina, (12) stará francouzská literatura, (13) středověké anglické drama, (14) arturiánská literatura v evropském kontextu, (15) příbuzný předmět: archeologie, keltština, klasické studie, emblémové studie, moderní anglický jazyk, literární a lingvistický computing pro angličtinu, anglická literatura, evropské romantické studie, francouzština, němčina, hispanistika, dějiny umění, literatura a teologie, dějiny středověku, hudba, filozofie, skotské dějiny, skotská literatura, slovanské jazyky a literatury, teclogie a dějiny církve.

Na katedře obvykle studuje 10 - 15 studentů z celého světa, kteří si zvolili práci pro vědeckovýzkumnou hodnost. Oblasti, ve kterých provádějí výzkum, zahrnují starý a střední anglický jazyk a literaturu, germanistiku, dějiny angličtiny, středověkou dialektologii, interdisciplinární středověké studie, dějiny

lingvistiky, fonetiku a fonologii, gramatiku, lingvistiku diskurzu a textu, sémantiku, lexikografii a sociolingvistiku.

Kandidáti na hodnost MPhil studují do hloubky téma vyúsťující v dizertaci o 30 000 - 40 000 slovech. Hodnost MLitt je udělována za dizertaci o 40 000 - 60 000 slovech podávající výsledky podstatného a vědeckého výzkumu. Dizertace pro hodnost PhD má předepsaný rozsah 70 000 - 90 000 slov a prezentuje výsledky podstatného a originálního vědeckého výzkumu, který přispívá k novému poznání v oboru a alespoň část je publikovatelná.

Vědeckovýzkumné úkoly se mohou vztahovat k vědeckovýzkumným projektům oddělení. **Historical Thesaurus of English** podává klasifikaci slovní zásoby od staré angličtiny do současnosti podle jednotlivých sémantických polí. **Institute for Historical Dialectology** se zabývá lingvistickými atlasy rané střední angličtiny a starší skotštiny. Projekt **COMET (Corpus of Modern English Texts)** shromažďuje počítačový korpus moderních anglických textů se zvláštním zřetelem ke skotské angličtině (data byla darována skotskou televizí a glasgowským deníkem **Herald**).

Společně s katedrami anglické literatury a skotské literatury se oddělení anglického jazyka účastní projektu **STELLA (Software for the Teaching of English and Scottish Language and Literature and its Assessment)**. Projekt nabízí pionýrský jazykově-výukový software pro moderní anglickou gramatiku, stylistiku a metriku, ranou a střední angličtinu, starou islandštinu, starší skotštinu a dějiny angličtiny. Software je vyvinut zejména v **Guide Hypertext** a obsahuje anotované texty a interaktivní cvičení. Samostatná fonetická laboratoř na katedře anglického jazyka nabízí **MacQuadra** s rozsáhlým softwarem pro fonetickou a fonologickou analýzu. Na katedře je vytvářena sbírka datasetů jako např. **New Oxford English Dictionary a Helsinki Corpus** včetně konkordančních a parsovacích programů.

Současně dizertace katedry anglického jazyka využívající počítače zahrnují stylistické analýzy prací romanopisce Johna Falta a básnířky Marianny Moorové, studium syntaxe v rané střední angličtině, textovou studii **Anorene Wisse**, studie skotské

fonologie a lingvistických změn v moderní angličtině. Členové katedry účastnící se projektu **COMET** vyvíjejí hypertextovou verzi díla **Piers Plowman** a rozvíjejí mezinárodní projekt **Seafarer.**

Kandidáti na vědeckovýzkumnou hodnost MPhil v literárním a lingvistickém komputingu pro angličtinu obvykle zapisují dvě skupiny základních předmětů, A a B dále, a vybírají si tři aplikované předměty ze skupiny C:

skupina A: (1) práce na počítači pro studenty humanitních oborů - seznámení s přístrojem a přehled materiálů, (2) zpracování textů, (3) databáze;

skupina B: (4) statistika, (5) konkordance, (6) jednoduché programování;

skupina C: (7) sémantika a lexikografie, (8) jazykové studium pomocí počítače, (9) dialektologie a mapování, (10) analýza narativního/literárního textu, (11) úvod do komputační lingvistiky.

Při volbě postgraduálního kurzu vedoucího k hodnosti **Master of Philosophy** v moderním anglickém jazyce si studenti zapisují tři předměty z následující skupiny A, alternativně historický předmět ze skupiny B jako ekvivalent jednoho z moderních předmětů, a studují od října do května. Od června do září píší dizertaci o 10 000 - 15 000 slovech. Přípravná literatura je indikována pro každý z kurzů a všem studentům se doporučuje, aby přečetli úvod do lingvistiky, např. John Lyons, **Language and Linguistics**(1981).

Skupina A (základní kurzy):

(1) Moderní anglická gramatika

Přehled gramatických vzorců současné angličtiny s důrazem na praktickou analýzu a diskusi problematických oblastí morfologie a syntaxe a jejich alternativní řešení.

(2) Sémantika a pragmatika

Filozofické, psychologické a lingvistické teorie významu rozvíjené v hlavních myšlenkových školách jazykového bádání 20. století s následnými úvahami o zdrojích a struktuře anglického lexikonu a o jeho organizaci pro referenční účely; role obecné a kontextové znalosti, presupozice a vyvozování v naší interpretaci jazyka.

(3) Moderní anglická fonetika a fonologie

Obecný přehled mechanismu produkce řeči s analýzou různých akcentů v angličtině. Akustická teorie a její aplikace při studiu mluvené angličtiny a praktická laboratorní fonetika.

(4) Fonetika a fonologie: experimentální fonetika a fonologické teorie

Vedle základní práce v oblasti akustické fonetiky, řečového vnímání a fonologických teorií zahrnuje výuka jednotky o neurofonetice, řečových patologiích, řečových databázích a konverzních systémech text-řeč s využitím fonetického software pro mikra IBM a AppleMac. Předpokládá se znalost fonetiky ekvivalentní kurzu (3).

(5) Stylistika a diskurz

Aplikace moderních lingvistických technik na nejrůznější typy psaných textů včetně poezie, literární prózy, dramatu a publicistiky. Analýza struktury psaného textu a konverzace; diskurz jiných kultur; neuspořádaný a nerozvinutý diskurz; narativní struktura.

(6) Moderní skotština

Kurz popisuje vývoj a současnou lingvistickou situaci ve Skotsku se zřetelem k tématům, jako jsou jazyková varieta, dialekt, vztahy k jazyku a vztah mezi mluvenými a psanými formami. Témata jsou studována v kontextu spisovatelů mj. Burnse, Scotta, Galta, Gibbona, spisovatelů Kailardovy školy a hnutí Lallans. Kurz zahrnuje komponenty o populárním psaní a témata pedagogická.

(7) Sociolingvistika

Kurz nabízí výběr z následujících témat: problém jazykové variace a její interpretace, jazyk, dialekt a variety, **pidgins** a **creoles**, volba kódu a jevy příbuzné, řečové komunity, sociolingvistika a jazykové změny, jazyk a jevy kulturní.

Skupina B (kurzy historické angličtiny - detaily níže): (8) staroanglická literatura, (9) středoanglická literatura, (10) anglická literatura pozdního středověku, (11) staroanglická filologie, (12) středoanglická filologie, (13) moderní anglická filologie do r.1900, (14) stará norština, (15) germánská fi-

lologie, (16) starší skotština, (17) středověké rukopisy v kontextu, (18) příbuzný předmět.

Při volbě postgraduálního kurzu vedoucího k hodnosti **Master of Philosophy** ve středověkých anglistických studiích si studenti zapisují tři z následujících kurzů, z nichž alespoň jeden musí být ze skupiny A a ne více než jeden smí být ze skupiny C. Od června do září píší dizertaci v rozsahu 10 000 - 15 000 slov. Předpokládá se, že studenti vypracují dvě seminární práce v každém ze tří zvolených předmětů.

Skupina A (základní kurzy):

(1) Staroanglická literatura

Kurz zahrnuje výběr staroanglických prozaických a poetických textů v jejich společenském a kulturním kontextu. Zvláštní důraz je kladen na **Beowulfa**. Kurz vedle textového studia zahrnuje taková témata, jako jsou anglosaská archeologie a umění, monastická tradice a její vztah k literatuře, literární teorii a staroanglické literatuře a latinské a norské analogie.

(2) Středoanglická literatura

Literatura asi od r.1100 do r.1350. Publikum a čtenáří ve středověku; hlavní žánry spisů ve střední angličtině. Texty jsou studovány ve vztahu k literárním a historickým kontextům.

(3) Anglická literatura pozdního středověku

Literatura asi od roku 1350 do r.1500. Důraz kladen na hlavní spisovatele a dobové žánry: Chaucera, Langlanda, Gowera, Maloryho, pozdní chaucerovské básníky (anglické a skotské). Texty jsou studovány v jejich historických společenských a kulturních kontextech a zvláštní důraz je kladen na dobové podmínky publikace.

(4) Staroanglická filologie

Stará angličtina jako jazyk germánský; pomístní jména; nejstarší zápisy ve staré angličtině (Epinal-erfurtské glosy), anglosaské runy; fonologie a grafologie; morfologie a syntax, lexika a sémantika, vybrané staroanglické texty (raná a pozdní stará northumbrianština, stará kentština, **Vespasian Psalter Gloss, Rushworth Gospels Gloss a Life of St Chad**, raná a pozdní západní saština), analýza lingvistické výstavby zásadních rukopisů staroanglické poezie. Angličtina přechodu: **Peterborough**

Chronicle a Worcester Fragments. Problémy staroanglické dialektologie.

(5) Středoanglická filologie

Středoanglické lingvistické studie: fonologie a grafologie, morfologie a syntax, lexika a sémantika. Francouzské a skandinávské vlivy na dějiny angličtiny. Úvod do středoanglické dialektologie s vybranými středoanglickými texty (**Cursor Mundi, Anorene Wisse, Kentish Sermons, Ormulum, Sir Gawain and the Green Knight, Gower: Confessio Amantis,** Langland: **Piers Plowman**). Problémy písařského překladu a lingvistických implikací přenosu textů. Semináře c vytváření, použití a implikacích knihy **A Linguistic Atlas of Late Mediaeval English.** Jazyk Chaucera a chaucerianských rukopisů; londýnská angličtina a rozvoj spisovné psané angličtiny.

Skupina B (příbuzné kurzy):

(6) Moderní anglická filologie do r.1900

Fonologie, anglická výslovnost pozdního středověku a přehled zvukových změn v l. 1500 - 1700; velký posun samohlásek; prozodické rysy; ortoepikové; výslovnost 18. a 19. století. Lexika a sémantika: tvoření slov, slova - výpůjčky, evoluce slovníku, sémantické změny a úvod do **Historical Thesaurus of the English Language.** Vývoj v morfologii a syntaxi. Variety rané moderní angličtiny. Obecná témata zahrnují teoretické přístupy k jazykovým změnám, sociolingvistickou a stylistickou diferenciaci jazyka a chápání významu "spisovného jazyka".

(7) Stará norština

Politické a společenské struktury středověké Skandinávie, zejména Islandu. Hlavní lingvistické rysy staré islandštiny. Literatura Islandu v kontextu středověké evropské literatury. Úryvky z: **Grettis saga Asmundarsonar, Brennu-Njals saga, Volsunga saga, Tristrams saga ok Isondar, Snorra Edda.** Srovnání staré islandštiny, staré norštiny, staré švédštiny a staré dánštiny.

(8) Germánská filologie

Východogermánské kmeny a jejich dějiny; gótština a výběr z Ulfilova překladu bible. Západogermánské kmeny a jejich dějiny; stará hcrní němčina a vybrané texty (St.Gall Paternoster

a Creed, **Exhortatio ad plebem christianam**, Tatian, **Hildebrandslied, Muspilli, Ludwigslied**). Dolní německé jazyky a vybrané texty: stará saština (Genesis a **Heliand**), stará fríština (Brokmerův rukopis a **Schulzenrecht**), stará dolní franština (žalmy). Runy. Teorie historické lingvistiky ve vztahu k rodině germánských jazyků.

(9) Starší skotština

Externí dějiny starší skotštiny. Vztah ke staré a střední angličtině, staré norštině a galštině. Pomístní jména dolního Skotska. Nejstarší skotské zápisy. Staroskotská fonologie a grafologie, morfologie a syntax, lexika a sémantika. Lingvistické studium vybraných staroskotských textů: Barbourův **Bruce**, Dunbarovy **Tretis of the Twa Mariit Wemen and the Wedo a The Goldyn Targe**, Lindsayovo **The Thrie Estaitis**, vybrané dokumenty a jiné prozaické texty. Problémy dialektologie starší skotštiny.

(10) Středověké anglické rukopisy v kontextu

Základy paleografie, kodikologie a textové kritiky se zvláštním zřetelem ke středověké Anglii a Skotsku: vývoj písem a jejich hierarchie od období anglosaského až po konec 15. století; podmínky publikace ve středověké Anglii a Skotsku; textová kritika a editorské metody. Otázky mluvenosti a vzdělanosti: podmínky a formální důsledky orální produkce; význam vzdělanosti ve středověkém světě; "rukopisná kultura" a její implikace; evropské kontexty.

Skupina C (vedlejší předměty):

(11) Středověká latina

Analyzované texty zahrnují Augustinovy **Confessions**, latinské hymny, Bedeovu **Ecclesiastical History**, Einhardův **Life of Charlemagne**, výběr z **Carmina Burana.**

(12) Starofrancouzská literatura

Analyzované texty zahrnují **La Chanson de Roland**, lyriku, Villonův **Testament** a Chretienovo **Erec et Enide.**

(13) Středověké anglické drama

Kurz je zaměřen na cykly mystérií a moralitní hry pozdního středověku a vykládá původ evropského dramatu, latinského liturgického dramatu a hlavních kontinentálních her. Témata zahrnují inscenace, herecké provedení, herce, kostýmy a rekvizity.

(14) Arturiánská literatura v evropském kontextu

Kurz sleduje počátky a původ arturiánské legendy v průběhu středověku od Gildase (asi 540) k Malorymu (asi 1485). Zvláštní pozornost je věnována Geoffreymu z Monmouthu, La3amonovi, aliteračnímu **Morte Arthure**, stanzaickému **Morte Arthure**, dílu **Sir Gawain and the Green Knight** a Maloryho **Morte d´Arthur.** Diskuse o keltských a francouzských zdrojích a analogiích, o žánru romance, "evoluci" hlavních hrdinů legendy a o sociohistorických důvodech úspěchu a růstu legendy v určitých obdobích.

Studenti, kteří si volí postgraduální studium pro Diplom v anglické filologii, zapisují dva z následujících kurzů, vypracovávají celkem osm seminárních prací a ve třetím trimestru pracují za pomoci školitele na zvláštním projektu. Student, který projekt nezpracovává, obdrží Osvědčení v anglické filologii.

Výběr kurzů (jejich obsah srov. výše): (1) staroanglická filologie, (2) středoanglická filologie, (3) moderní anglická filologie asi do r.1900, (4) stará norština, (5) germánská filologie, (6) starší skotština, (7) středověké anglické rukopisy v kontextu.

Další informace o studiu a katedře anglického jazyka lze získat na adrese: Department of English Language, The Univerzity, Glasgow G12 8QQ, Scotland.

Co je to logika?

Jan Králík

Seminářem konaným ve čtvrtek 9.února 1995 péčí Ústavu teoretické a komputační lingvistiky FF UK a Oddělení logiky Filosofického ústavu AV ČR prolínala jako červená nit omluva všech přednášejících, že na otázku v názvu semináře nepodají odpověď. Je to konec konců **logické**, jestliže byli k proslovům vyzváni pouze matematikové a filosofové, neboť první, nalézajíce pro odpověď pevné body, ihned shledávají, že s každým takovým bodem přibývá i nový rozhled a tím další hledání, a druzí již z povahy svého oboru nemohou připustit, že by se kdy měli dobrat něčeho pevného a konečného. V tom jsou obdivovatelé logiky rádi důslední, byť to někteří s úspěchem pouze předstírají. Bezděky tím prozrazují svůj nemalý smysl pro humor. Seminář v zelené posluchárně rektorátu staroslavného Vysokého učení Karlova uvedl nenucenou obecnou češtinou dneška Jaroslav Peregrin.

Karel Berka v úvodním proslovu zhuštěně shrnul půl třetího tisíciletí vývoje logiky od aristotelovského nástroje a stoického **dialekté techné** přes klíčový rozbřesk v 17.století, kdy Leibniz zavedl matematickou logiku a otevřel cestu k pozdější Kantově logice transcendentální a formální. Zmínil rovněž první českou významnou práci **Základové konkrétní logiky** od Tomáše Garriqua Masaryka (1885), byť zde spíše než o výklad logiky šlo o třídění věd. 20. století pak charakterizoval jako poznamenané matematickou logikou a logistikou, pěstovanou zejména v Německu, a prosazováním (naštěstí neúspěšným) logiky dialektické a parakonsistentní. Z brilantního historického přehledu dospěl k přesvědčení, že existuje pouze jedna logika, a to jako samostatná věda mimo matematiku i mimo filosofii, ač s oběma byla po celou dobu v součinnosti.

Vladimír Svoboda postavil nejprve do protikladu odborný výklad termínu logika, o kterém něco tuší sotva 10 % lidí, a jeho obecné chápání, které však přesto rozlišuje alespoň **logické = rozumné, dané rozumem** od **logického = co plyne z faktů.** Snaha o aristotelovskou definici logiky určením nejbližšího nadřazeného

pojmu - **věda** - a bližší specifikaci vede obvykle k vymezení čtyř možných předmětů logiky: 1. lidského pojmového myšlení, 2. abstraktních formálních pojmových struktur, 3. přirozeného jazyka, 4. žádného předmětu (tedy logiky jen jako nástroje o sobě). Přednášející však navrhl i vlastní pohled na předmět zájmu logiky: 1. předmětem jsou **abstraktní struktury**, ale jen pokud odpovídají strukturám v jazyce, nebo v myšlení; 2. předmětem jsou **jazyk nebo myšlení**, ale jen pokud jsou zachytitelné pomocí abstraktních struktur. Upozornil rovněž na důležitost vztahu logiky k **vyplývání** a na nebezpečí paradoxních konstrukcí, které vedou k nepřirozeným závěrům.

Vítězslav Švejdar se podělil o problém vznikající při práci s nespočetnými množinami, odkud se před studenty odkazuje na přednášky o logice, ale z nich je v témže místě běžné odkazovat zpět na teorii množin. Jako by tu šlo o nevyřešený kruh. Ten zřejmě není jediný, vedcu-li se dodnes spory, zda a které axiomy jsou **skutečnými axiomy**, nebo jen jasným popisem toho, co prostě **je.** Základních otázek je mnoho. První zní vždy: argumentoval jsem správně? Ale měli bychom se také ptát: smí se vůbec v logice užívat matematických pojmů? Patří do logiky čísla? Může člověk, který nestudoval logiku, mít jistotu, že umí logicky uvažovat? Přednášející, aniž ke kterékoli z těchto otázek naznačil jakoukoli odpověď, pak jedním dechem upozornil na úlohu logiky v hlubším poznání, například při zkoumání tříd všech modelů nějaké teorie, hranic mezi odvoditelnými a neodvoditelnými tvrzeními a možností podávat negativní důkazy.

Petr Vopěnka se rozhodl nikoli pro úvahu o matematické logice, ale o logice matematiky. Matematika, speciálně geometrie měla nejprve z logiky strach. Pak se stal z logiky nástroj a nakonec předmět. V čem spočíval ten strach: Descartes si vykládal Euklida moderně: nešlo mu o dokazování, ale o **přivádění pravd k evidenci.** Euklidovy axiomy jsou návody, jak to učinit. Jinými slovy: geometrické objekty, jejich vztahy a pravdy o nich se přivádějí k evidenci podle zásad, kterým Eukleides říká axiomy. Problém pátého axiomu je proto tak složitý, že jej nelze přivést k evidenci: nikdy nemáme tabuli nebo papír takových rozměrů,

abychom potvrdili, nebo vyvrátili, jak se budou rovnoběžky chovat dál ... Dnes víme, že Euklidovo provedení konstrukce je vlastně užitím existenčního kvantifikátoru. V Euklidových prvních knihách se logika nevyskytuje. Není tu třeba nic dokazovat. Vše se vidí. Logika přichází na pomoc teprve tam, kde už nelze nic vidět. Logika není tak evidentní, jako původní evidence geometrická. Onu snahu o evidenci můžeme dodnes stopovat i v některém názvosloví: přímky **běží**, funkce **nabývá** hodnoty atd. Odtud plyne otázka po smyslu složitější konstrukce: je to **tvoření**, nebo **objevování** něčeho, co již existovalo? Můžeme se na všechno, co je **možné**, dívat, jako by to již existovalo? Problém logiky infinitezimálního počtu nespočívá v tom, že Newton pracoval intuitivně. Pracoval přesně. Ale byl problém, jaké logiky užít. Až dnes je jasné, že jde vlastně o objekty, které existují současně ve dvou světech. Ale to je opravdu až úplně nový pohled, dnešní. Cesta k tomuto poznání byla trnitá. Nekonečno aktualizovala až tecrie množin. Bylo by dobře, aby někdo zkoumal, zda už byl tecrií množin zachycen pojem možnosti. V tomto smyslu: struktura je možná, lze-li udělat její model. Vícerozměrné prostory lze modelovat snadno. Co ale například s **orientací**? Existují stupně **jedna** a **dvě**. Je možný rozumný svět se stupněm orientace **tři**, aby se v něm dalo žít? V našem světě jej neumíme popsat. V teorii množin takový svět (ne binární, ale ternální) neumíme modelovat. Otázka tedy stojí: **existuje** něco, co nelze modelovat? Nejsme schopni vymyslet si předmět, o kterém nejsme schopni mluvit. Není to sporné, ale těžko říci, že je to bezesporné. Svět je sevřen do alternativních množin, ale tato možnost nemusí být poslední. Nemusí být pravda, že bychom již došli do vrcholu.

Jan Krajíček vyšel z přesvědčení, že základy znalostí matematické logiky by měly patřit k vybavení každého, kdo se logikou zabývá. Pro logiku je spojení s matematikou srovnatelné s vynálezem dalekohledu, který již nelze odložit. Matematická logika je dnes teorií modelů, množin, algoritmů a důkazů. Důkaz je tu posloupností tvrzení o nějaké formuli. K tomu, abychom zjistili, zda je daná formule pravdivá, nemusíme vědět, o čem její symboly jsou a co znamenají. Logika tak umožňuje zkoumat řadu oblastí,

na které by nestačil přirozený jazyk. Z výrokových atomů lze sestrojit bezkonfliktní výrokové formule. Problémem je až negativní důkaz, k tomu je již třeba přesně vymezit, co je to algoritmus. Jedním z klíčových problémů matematické logiky 20.století je délka důkazů. Nikdo neumí dokázat, že pro formuli délky n existuje důkaz kratší než 2^n. Další velikou obtíží je, že řadu otázek neumíme matematicky formulovat (v interpretaci přirozených jazyků, v logice práva).

Petr Jirků začal zkušeností, že o podstatě oboru neumí nikdo z těch, kdo se jím do hloubky zabývají, říci jednoduchou definici. Logikou prostupuje matematika a tvoří s ní kruh. Logik si klade tyto základní otázky: 1. co je to pravda, 2. jak lze ze znalosti pravdivosti nějakých tvrzení odvodit jiná pravdivá tvrzení, 3. když už umíme odvozovat - jak je to obtížné? Konstrukce, umožňující, aby ze sporu plynulo cokoli

$$A \cap \neg A \Rightarrow B$$

je velmi zvláštní, v běžném usuzování se s ní teprve musíme vyrovnat. Vztah mezi pravdou a nepravdou se ujasní, uvědomíme-li si smysl tohoto schématu:

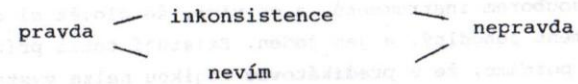

Pak musíme připustit, že racionální uvažování je uvažováním na základě absence informace.

Pavel Materna připustil, že pro řešení problému vztahu mezi matematikou a logikou vidí určité perspektivy, kompatibilní s řečeným, ovšem až na výjimky. Na všecko je mnoho teorií. Například: jazyk je systém umožňující zakládat abstraktní entity - **pojmy**. Pojem lze vymezit identifikací. Na rozdíl od objektu je pojem strukturován. Objekt ale může být charakterizován také vlastnostmi. Pojmy žijí vlastním životem, můžeme je zkoumat ve vztazích. Logické postupy je přitom třeba oddělit od postupů zkoumajících empirický svět. Neboť logika nestaví na empirických zjištěních. Logika se zajímá o pojmy a vlastnosti, pokud jsou invariantní.

Miroslav Jauris prohloubil **lingvistické** pojetí logiky, které uznává existenci poznání na základě rozumění jazyku. Tím se vysvětluje, co je logika, ale neřeší se **vyplývání** a **logické vyplývání**. Problém logiky vidí jako problém logických konstant. Logika měla zcela ojedinělý vývoj: od Aristotela dlouho přešlapovala, Kant právem mohl konstatovat, že nemůže učinit ani krok vpřed, ani krok vzad, a že je proto vědou dokonalou. Logika ale čekala na přechod od latiny k němčině počátkem 19. století, bez něhož by se nevyvíjela dál. Dalším impulsem byl objev kvantifikátoru v matematice a Russelův důraz na teorii typů. Tím se otevřela cesta až k dnešním aplikacím v umělé inteligenci. Jazyk matematiky je podstatně odlišný od jazyka přirozeného. Vhodnost logiky výhradně pro matematiku je iluze. Logika je vhodná i pro všechno ostatní. Nezapomínejme, co zůstalo ležet stranou: Frege přece nalezl a od extenzionální logiky oddělil všechny **presumpce** a **propoziční postoje**, jako by chtěl budovat jen aritmetiku. Od té doby se vše až křečovitě snažíme zmoci pomocí teorie typů, extenzionální logiky. To odsunuté Fregem bylo trochu oživeno až v šedesátých letech. Je třeba říci, že oddělení logiky bylo pro matematiku velmi produktivní. Ten řez byl důležitý. Byť pro matematiku je logika spíše jen souborem instrumentů, a my víme, že člověk si obvykle vybírá instrument pohodlný, a jen jeden. Existují totiž příznaky, podle kterých poznáme, že s **predikátovou** logikou nelze vystačit.

Jiří Fiala upozornil, že není-li matematická fyzika považována za součást matematiky a tvrdí-li se obdobně, že proto ani matematická logika nepatří do matematiky, jde o podivný způsob argumentace **per analogiam**. Problém je v tom, že knihy o matematické logice nemají jiné příklady, než z matematiky. Není přitom obtížné si představit, že logika má za svůj předmět sebe sama. Je ovšem příznačné, že logikové nejsou schopni popsat běžné situace, které jsou jasné čtenářům dětských pohádek. K Bolzanově filosofii je třeba vědět, že Bolzanovy myšlenky se učily na všech rakouských gymnasiích dík Zimmermanově učebnici z roku 1853, ale z filosofů Bolzana nikdo nečetl. Odtud ten obrovský vliv. Pokud jde o logiku a matematiku, je třeba říci, že reálný diskurs matematiky není predikátový. Zápis je akt **post mortem**. Logika je

přece jen asi argumentační strukturou diskursu. A pokud jde o paradoxy, mnohé mají jazykovou podstatu: u paradoxu o holiči to lze ukázat odkazem na právnický rozdíl mezi **holit se** a **holit** (k druhému je třeba živnostenského oprávnění a IČO) a transformací klíčového slovesa do **učit se** a **učit** a překladem do angličtiny (to learn, to teach), kde již žádný paradox nevzniká.

Z přednáškové činnosti

Jazykový rozbor náchodské městské knihy pamětní

Marcela Grygerková

Náchodská městská kniha pamětní je právnická památka obsahující česky psané zápisy z jednání před městskou radou. Byla vedena v letech 1442-1495. Zaměřila jsem se na část z let 1442-1456, kdy Náchodu vládli Koldové ze Žampachu.

Úroveň zápisů byla ovlivněna mnoha faktory: osobností písaře - ve sledovaném období jsem rozlišila čtyři "písařské ruce", zeměpisným položením města na okraji území českého státu, sousedstvím Broumovska osídleného německými kolonisty, osobností majitele panství - Jan Kolda mladší prokazatelně zasahoval do formulací některých zápisů - a samozřejmě právnickým zaměřením knihy (ustálené formulace, časté zkratky, latinské intitulace a datace).

V hláskovém plánu se uskutečnila přehláska a - ie, nedošlo však k analogickému vyrovnání v příčestí minulém (držal, hořalo, slyšal). Změna ó - uo právě probíhala (Syrotkow i Syrotkuow, Syrotkom i Syrotkuom). Zanikala pobočná slabika j (gmenem - menem, gmieti - mieti, przigde - przide). V genitivu slova tkadlec se dochoval původní tvar s neodstraněnou pobočnou slabikou (tkadlce). Protetická hláska v je v textech doložena pouze dvěma příklady (czoz powoStane - pozuoStal, oStal, wokny wen palalo). Probíhala změna šč - št´ (geSScze - gieSStie, przi SSczieho - przi SStieho, TluSScz - TluSt). Občas najdeme odraz asimilace (kprozbie, ztoho - Stoho). O zjednodušené výslovnosti svědčí příklady především z textů písaře B (zbudil, zpomenul, otpuSte - imp.). U číslovek sedum, osum je psáno vkladné u. Vkladné souhlásky jsou pouze ve dvou příkladech (nahrompnicze - homnice, neSczi Stota).

Celkově tedy je patrné, že hláskový vývoj je oproti obecně uváděným údajům mírně opožděný.

V tvarosloví se vyskytují typické staročeské jevy. Běžný je duál (s oběma stranama, za dvě kopě, máta spolu opravovati). U jmen je časté kolísání koncovek (po sv.Duchu - o sv.Duše, mateře - matky - gen., vánoci - vánoce). Nediferencují se koncovky pro životná a neživotná maskulina (mnozí súdové, dluhové spravedliví; pro buoh a pro tuto obec, kóň má přidati k robotě). Zájmeno ten má - v zápisech písaře B - v ženském rodě koncovky, které se později staly součástí nářeční charakteristiky (z tej vsi, k tej zahradě, na tej roli, při tej kopě, ale také svej, jednej strany). U sloves se udržely zbytky plusquamperfekta (A ukázal jemu na tej zahradě ... i s tím klínem role, ješto byl kúpil), aoristu (A on jemu splni), v 3.os.préterita je asi v polovině případů pomocné sloveso být (lúku tu všechnu, ješto jest držal, odevzdaly právo ... jakož sú měly). V l.os.pl.préz. se vyskytuje zakončení -my (vyznávámy, že smy najali zahradu), ale také -m (oznamujem) a -me (činíme). Pro supinum je jeden doklad (jdi spath maSS rano wStati). Běžné jsou přechodníky. Tedy také morfologický systém je ve starším stadiu, než bychom předpokládali pro polovinu 15.století.

Vzhledem k charakteru textu se mnohá slova, někdy celé partie opakují. Sem patří latinsky formulované pasáže užívané především písařem A. Často se vyskytují slova a frazémy z oblasti právnické (rychtář, sviedečné, umořiti zápis, kúpil, prodal, má platiti, úrok, dluh) a hospodářské (dóm, krčma, stoly, lože, nože postříhacie, krajčí, nožieř, střelec, súkenník, lúka, role, kóň, prase, zdielati = obdělati, trávu skliditi, pochózku zastati, robota, desátek). Některá slova měla jiný význam (dědina = dědičný statek, nápad = právo ke statku), jiná slova měla starší formu (dochy = došky, řebřina = žebřík, pastucha = pastýř, túl = toulec, veliká noc = velikonoce, východ - pravděpodobně motivováno snahou po eufemistickém vyjádření - užito i formy záchod).

V zápisech nacházíme množství vlastních jmen. Zajímavé jsou podoby ženských příjmí. Většinou mají formu adjektiva, jsou tedy přechýlena formantem - ová (AndriSSkowa, Cralowa, Rodowa), exis-

tují však i formy substantivní s formantem -ka (Cutieyka, Colynka); obě přípony jsou užívány souběžně, byly pravděpodobně pociťovány jako neutrální.

Jazykovým rozborem nejstarší části náchodské městské knihy pamětní jsem dospěla k poznatku, že tato neliterární památka se výrazně neodlišuje od obecně uváděných charakteristik. Mírná opožděnost jazykových změn je dána periferním položením Náchodska na území českého státu.

(Předneseno v JS v Ostravě.)

Metody fonetické korekce při výuce cizího jazyka

Monika Horsáková

Mluví-li se o fonetické korekci, pak je, myslím, nutné si hned na počátku položit dvě otázky:

1. Proč neumíme vyslovit hlásky cizího jazyka správně?
2. Proč je vůbec třeba umět plynule mluvit?

Odpověď na obě je stejná - příčinou i důvodem je úzká souvislost fonace a percepce. Sluch hraje v řeči klíčovou roli a správná percepce je tudíž základním předpokladem korektní výslovnosti. Dospělý člověk má již vytvořen a podvědomě pevně zakotven vlastní zvukový systém jazyka, každý zvuk je pak vnímán přes tento fonologický "filtr" a ten, jenž je mateřskému jazyku, tedy i tomuto individuálnímu systému, cizí, je pak obvykle slučován se zvukem rodného jazyka, který je mu nejbližší. "Zvuk nemůže být reprodukován správným způsobem, jestliže byl špatně slyšen ... To, co nazýváme "cizím přízvukem", nezapříčiňuje fakt, že cizinec nemůže vyslovit určitou hlásku, ale spíše skutečnost, že tuto hlásku správně sluchově nevnímá."[1] Z toho tedy rovněž vyplývá, že ten, kdo nemá větší potíže se zvládnutím správné výslovnosti - vyslovuje správně, protože správně slyšel -, nemá obvykle problémy s porozuměním mluvenému slovu. Přirozeně může rovněž nastat situace, kdy zvuk samotný je slyšen správně, přesto ho však žák není schopen reprodukovat. Je to obvykle způsobeno počáteční artikulační "neschopností", neboť stejně tak, jako fonologický systém mateřštiny, máme zažity i jisté artikulační zvyklosti. Zvuk cizí je tedy artikulován "nejjednodušším" způsobem, t.j. na bázi systému zvuků mateřského jazyka. Zlepšení je zde jen otázkou cviku a motivace - i zde ovšem platí, že čím dříve se s nácvikem začne, tím lépe. Při tom všem musíme mít na zřeteli skutečnost, že (je-li cílem trvalé osvojení) fonetická korekce je záležitostí dlouhodobou a že již jednou správně vyslovený zvuk, hlásku, skupinu hlásek, rytmickou skupinu, větu je třeba neustále opakovat a procvičovat.

Korektivních metod, kterých se používá k "dosažení" výše uvedeného, je nespočet. Připomeňme si alespoň metodu artikulační, metodu poslechu modelů, metodu fonologických opozic, kontrastivní metodu a metodu audio-orální. Každá má své přednosti i nevýhody, ale u posledně zmiňované bych se chtěla na chvíli zastavit, protože s přívalem audio-orálních metod výuky cizích jazyků se jí, či metod v podstatě od ní odvozených, začíná poměrně hojně využívat. Tato metoda je integrovanou součástí audio-orálního kurzu "Voix et images de France" a byla vypracována Fonetickým ústavem Zábřežské univerzity pod vedením P.Guberiny. Využívá vzájemného ovlivňování hlásek i prozodických jednotek v proudu řeči. Na základě jejich akustických rysů a jejich schopnosti napomoci docílení náležité kvality je pak vypracován systém cvičení, ve kterém je zároveň, při osvojování jednotlivých jevů, kladen důraz na posloupnost jejich obtížnosti. Náročné zvuky jsou vždy nejprve umisťovány na místa nejpříznivější pro jejich percepci. Přitom se využívá jak intonační křivky či tenze, tak akustických vlastností sousedících hlásek. Ovšem audio-orální metoda využívá často emocionálních a expresivních komunikačních situací (a tím i některých jednotek odpovídajících těmto kontextům). Tyto situace jsou sice velmi motivační, ale hrozí zde, podle mého názoru, nebezpečí možného pozdějšího používání těchto implicitních zvukových jednotek i v neutrálním kontextu. Verbo-tonální metoda potlačuje také jakoukoli intelektualizaci. Ta asi není nezbytná

při nacvičení zvuku (cílem by skutečně mělo být zažití vedoucí až k podvědomému tvoření témbru určitého zvuku), ale je do jisté míry potřebná pro správnou distribuci jednotlivých zvuků - žák někdy velmi dobře ovládá určitý témbr, ale používá jej v nesprávných pozicích, v pozicích tento témbr vyžadujících pak naopak použije zvuk jiný. Tady se tato metoda spoléhá jen na memorování určitých modelů (což koresponduje v zásadě s celkovou koncepcí audio-orálních metod). Jako taková je tedy vhodná především pro úplné začátečníky, nelze ji však do důsledku uplatňovat při korekci tzv. "falešných" začátečníků nebo pokročilých.

Nezbývá než konstatovat, že při výuce cizího jazyka musí být nezbytně výchozím bodem správná percepce jeho zvukového systému a že primárním úkolem učitele je naučit žáka poslouchat (i sebe sama). Aby to pedagog dokázal, musí sám disponovat nezbytnými znalostmi sonorního systému obou jazyků (cizího i mateřského) - neboť při fonetické korekci je samozřejmě třeba vždy vycházet od chyby žáka - a také znalostmi jednotlivých korektivních metod, jejich výhod a předností, jakož i jejich nedostatků.

Zatím se jazyková výuka u nás stále orientuje především na problémy gramatické a pravopisné, často na úkor zvukového systému jazyka. Pravopis je na našich školách upřednostňován již při výuce jazyka mateřského (postačí jen vzpomenout, jaké diskuse/ze/ "vzplály" po vydání nových Pravidel), kultura řeči je naopak a priori považována za něco druhotného, jakoby rezervovaného jen pro určitou společenskou vrstvu jakýchsi "jazykových snobů". Ortoepické chyby - mající často za následek dvojznačnost sdělení či dokonce vedoucí k jeho neporozumění - jsme zvyklí přecházet, jakoby šlo o jev naprosto přirozený a normální, ovšem pravopisná chyba je vnímána někdy až apokalypticky. To vše se samozřejmě při výuce jazyku cizímu ještě umocňuje.

---

1) Léon, P. - M.: Introduction a la phonétique corrective, B.E.L.C. Hachette et Larousse 1976, str.89

(Předneseno v JS v Ostravě.)

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

Nové publikace

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

Empiricky fundovaná monografie o vytýkacích strukturách ve francouzštině

Honnigfort,Eva 1993. Der segmentierte Satz. Syntaktische und pragmatische Untersuchungen zum gesprochenen Französich der Gegenwart. Münster: Nodus Publikationen

Mezi disertačními pracemi západoevropských lingvistů, které jsou pravidelně knižně publikovány, se nezřídka objevují cenné studie, jež jsou v dnešní lingvistice vzácné i (či právě?) mezi renomovanými autoritami: jde o studie široce empiricky fundované, které přinášejí nové poznatky o jazyce. Takovou studií je i kniha Evy Honnigfortové o segmentované větě v mluvené francouzštině.

Jde o analýzu autorkou definovaného (bohužel pouze manuálního, nepočítačového, a tedy nepříliš rozsáhlého) korpusu mluvených textů, podloženou statistickými údaji o výskytu rozdílných segmentovaných výpovědních struktur i o absenci struktur pouze konstruovaných na bázi potenciálních systémových analogií.

Segmentací věty rozumí autorka "projekci" syntaktické funkce (subjektu nebo komplementu) mimo rámec bázové věty a rozlišuje "preprojekci", při níž je větný člen anteponován (následující příklady (1), (2) a (3), a "postprojekci", kdy je tomu naopak (příklady (4) a (5):

(1) **mon stage** je n'aimais pas du tout
"stáž se mi vůbec nelíbila"

(2) **le théatre** c'est un divertissement
"divadlo, to je zábava"

(3) **la table** on met une autre nappe
"na stůl dáme jiný ubrus"

(4) c´est atroce **le temps** oh
"je to hrozné, ten čas"
(5) on l' entend **ce rideau** qui se lève
"člověk ji slyší tu oponu, jak se zvedá"

Z hlediska naší lingvistické tradice tu jde o tzv. osamostatňování větných členů, o němž existují, pokud jde o češtinu, četné zmínky, avšak nikdy, pokud vím, nebyla o tomto jevu publikována studie založená na soustavné analýze korpusu textů (takových studií existuje ostatně pomálu pro celou českou gramatiku).

Francouzské segmentované věty autorka analyzuje vzhledem k projektovaným větným členům a vzhledem k anaforicko-kataforickým relacím a jejich výrazům, tj. zájmenům tyto relace vyjadřujícím. Cílevědomě se také věnuje obligatornosti a fakultativnosti užívání zájmen v těchto strukturách. Prováděné analýzy usouvztažňuje s jevy aktuálního členění výpovědi a komunikativní strukturace textu.

Postrádáme tu však některá principiální rozlišení, vzhledem k nimž by byl jev "projekce" soustavně analyzován; jde o rozlišení:

(a) struktur s dvojí referencí - substantivem a zájmenem (příklady (2), (4) a (5) - od struktur s jedinou referencí (1) a (3);

(b) struktur, v nichž je "projektovaný" člen vzhledem k syntakticko-slovosledným strukturám bázovým anteponován z koncového do počátkového (1) a (3) či postponován ze začátkového do koncového větného postavení (4) od struktur, kde k takovým transpozicím nedochází (2) a (5).

Autorka ze svých pozorování bohužel zcela vyloučila kontrastivní metody a při formální analýze se drží principiálně pouze základních jazykových kategorií větného členu a slovního druhu. Důsledek toho je, že nerozlišuje některé dílčí syntakticko-sémantické hodnoty obsažené v různých detailních aspektech obecně postulovaného jevu projekce: autorka např., když hovoří o preprojekci zájmen, nerozlišuje mezi případy dvojí zájmenné reference se zájmenem osobním a demonstrativním typu **toi c'est pas la même chose**, které mohou mít okazionální funkční paralelu i v němčině nebo češtině, například No jo **ty, to** je něco jiného., od případů dvojité reference s dvojí podobou osobního zájmena Moi, je sais pas, jejichž funkční paralela je v němčině a češtině vyloučena, neboť struktury s opakovaným zájmenem (Já, já nevím.) se mohou v obou jazycích chápat pouze jako hesitační opakování, popř. v podobě Já? Já nevím. první výskyt zájmena bude fungovat jako otázka, jíž se mluvčí ujišťuje, že dotaz se týká jeho. Pokud jde v tomto případě o samu francouzštinu, jde o rozdíl mezi důrazovým opakováním pouze lexikálním v případě moi, je a mezi důrazovým opakováním promítajícím se do specifické syntakticko-sémantické struktury věty (moi, ce).

Segmentovaná věta je podle Honnigfortové vždy závislá na kontextu a není tedy autonomním útvarem. To je z hlediska vztahu parole - langue a s ohledem na hranice gramatiky[1] závažný postulát, z nějž by ovšem teprve bylo třeba vyvozovat teoretické důsledky. Závažné je rovněž autorčino tvrzení, že v segmentované struktuře je vždy pronominalizován ten element, o němž je činěna výpověď, tedy téma. U preprojektovaného elementu jde přitom zpravidla o téma celého diskursu (Diskurs-Topik), a jen zřídka nepřesahuje hranice věty.

Ocenit na studii Evy Honnigfortové je třeba také to, že nezavrhuje všechny či téměř všechny dosavadní vyslovené názory na cokoli souvisejícího s daným tématem, jak v podobných případech nebývá neobvyklé, nýbrž naopak přejímá, cituje a pozitivně hodnotí řadu pozorování a závěrů publikovaných ve speciálních studiích. Její vlastní přínos tím spíše sílí, než slábne.

1 K otázce hranic gramatiky srov.naši studii "Acceptability and the scope of grammar", The syntax of sentence and text, ed. S.Čmejrková and F.Štícha, Amsterdam: John Benjamins, 341-357.

František Štícha

Ahti Nikunlassi: "Imenitel´nyj ili tvoritel´nyj?"

Ahti Nikunlassi, finský rusista z helsinské univerzity (ze školy profesora Mustajoki), publikoval v r.1993 monografii "Imenitel´nyj ili tvoritel´nyj?" s podtitulem "Sintaksičeskije prilagatel´nyje pri polnoznamenatel´nych glagolach v russkom jazyke: problemy vybora padeža" (Slavica Helsingiensia 12, Helsinki 1993, 161 s.).

V naší syntaktické tradici se jedná o spojení slovesného přísudku s doplňkem, autor se zde tedy zaměřuje na výběr pádu doplňku vyjádřeného syntaktickým adjektivem (tj. morfologickým adjektivem, příčestím, řadovou číslovkou nebo zájmenem), a to pouze doplňku subjektového. Zkoumá věty typu: /1/ V aeroport Akim prišel trezvyj i skučnyj. /2/ Domoj Choprov prišel otjagoščennyj razdum´jem, za vremja chod´by neskol´ko uspokoivšijsja. /3/ Pervoj v staruchinoj izbe podnjalas´Nadja. /4/ Kakim prišli k nam, takoj i ostalis´.

Je to jedna ze složitých otázek ruských variantních morfologo-syntaktických jevů, podobně jako např. užití akuzativního nebo genitivního předmětu v záporných větách nebo výběr pádu predikativního substantiva a volba tvaru a pádu predikativního adjektiva v přisponové části jmenného přísudku.

Nejprve je pozornost zaměřena na sémantickou charakteristiku zkoumaných vět (s.13-50), kde se autor z tohoto hlediska zabývá jak adjektivním komponentem, tak plnovýznamovými slovesy a zkoumá jejich spojitelnost. Zvlášť se věnuje zájmenům a řadovým číslovkám. Co se týče řadových číslovek, pracuje s jejich dvěma sémantickými typy: temporálním (v jaké časové posloupnosti realizují situační aktanty děj vyjádřený plnovýznamovým slovesem) a speciálním (v jakých vzájemných vztazích v řadě se nacházejí situační aktanty). Pokud jde o sémantickou charakteristiku plnovýznamových sloves, je konstatována obtížnost stanovení nějakého obecného významu. Většinu těchto sloves lze podle autorova názoru roztřídit do pěti skupin (slovesa pohybu v širokém smyslu, poziční slovesa, slovesa vyjadřující vstup/výstup subjektu do/z nějakého stavu, slovesa s rezultativním významem, přechodná slovesa setkání nebo rozloučení).

V další části jsou zkoumané věty charakterizovány z hlediska syntaktického (51-67). Autor uvádí různá syntaktická pojetí predikativního adjektiva i termíny pro tento větný člen. Přitom cituje stěžejní práce k této problematice; kromě ruských autorů nebo západních rusistů neopomíjí ani rusky psané práce českých rusistů (Adamec, Křížková, Mrázek, kolektiv autorů Russkaja grammatika 2).

V kapitole o funkčně sémantickém rozdílu mezi nominativem a instrumentálem ve zkoumaných konstrukcích (68-87) autor nejprve kriticky shrnuje tradiční i současné názory a zdůrazňuje přitom především nutnost analýzy daných vět v textu, nikoliv izolovaně. Na základě nejnovějších teorií uvádí pak pro instrumentál (příznakový člen privativní opozice) význam temporální (změna příznaku subjektu v čase nebo vznik nového příznaku) a modální (protiklad mezi očekáváním a skutečností vzhledem k příznakům subjektu) a pro nominativ (nepříznakový člen) význam deskriptivní. Ani toto řešení však nepokládá za konečné. Jak uvádí, rozcházejí se v této otázce názory lingvistů s míněním informátorů. Informátoři totiž většinou žádnou sémantickou diferenciaci mezi oběma pády nepociťují, resp. nejsou schopni ji slovně vyjádřit.

V poslední části přistupuje proto autor k řešení problému variantních pádů pomocí lingvistického experimentu (88-143). Vzhledem k tomu, že zkoumané konstrukce se vyskytovaly v excerpované umělecké literatuře poměrně málo (na 100 stran pouze 7-8 příkladů), užil autor metody dotazníku. Za přispění odborníků - rodilých mluvčích bylo vytvořeno 140 vět (v krátkém kontextu), v nichž měli informátoři (169 studentů MGU v r.1989, nikoliv však studujících ruštinu) podtrhnout pád, jemuž by dali přednost, a kromě toho označit případy, kdy pokládají za správnou i druhou variantu. Ve větách v dotazníku byly obsaženy také předem vymezené faktory, které by podle autorova názoru mohly výběr pádu ovlivnit, např. užití příslovce uže, spojky a v časově odporovacím významu, částice vse-taki, přípustkové spojky chotja, spojení na samom dele a další. Např. On priechal v Moskvu uže bol´šoj/bol´šim. U řadových číslovek v adjektiv-

ním komponentu byl sledován také vliv slovosledu.

Výsledky experimentu však ukázaly, že žádný z uvedených faktorů nevyžaduje nutně užití toho nebo onoho pádu, i když mezi daným faktorem a výběrem pádu je pravděpodobnostní souvislost. Nebyla prokázána ani jednoznačná funkčně sémantická diferenciace mezi nominativem a instrumentálem. Byla zjištěna pouze tendence ke zvýšenému užití instrumentálu tam, kde bylo adjektivum centrem rématu. To je podle autorova názoru zřejmě dáno analogií s instrumentálem ve jmenném přísudku po polosponových slovesech typu stat', kazat'sja.

Monografie A.Nikunlassi je přínosná především tím, že zkoumanou problematiku osvětluje a přibližuje na základě starší i nejnovější odborné literatury všestranně a do hloubky, jak doposud nebyla zpracována. Kromě toho kniha obsahuje množství cenných příkladů.

To, že z výzkumu nevyplynuly jednoznačné závěry, svědčí o tom, že problematika variantních morfologo-syntaktických jevů není zdaleka jednoduchá a nelze ji vyřešit násilně. Autor ostatně podotýká, že výhoda experimentu spočívá také v tom, že jej lze po určité době (třeba po 50 letech) opakovat a pak na základě porovnání se současným stavem možná vyvodit další závěry.

Helena Flídrová

G.Falkenberg, N.Fries, J.Puzynina (ed.): Wartościowanie w języku i tekscie. WUW, Warszawa 1992. 318s.

Sborník obsahuje referáty přednesené na konferenci "Jazykové hodnocení v polštině a němčině", kterou ve dnech 18.-20. února 1991 pořádala varšavská univerzita ve spolupráci s oddělením germanistiky university v Göttingen. Hlavními organizátory byli prof.J.Puzynina (Varšava) a prof.N.Fries (Göttingen).

Jak uvádí prof.Puzynina v úvodu ke sborníku, téma jazykového vyjadřování hodnocení se v poslední době dostává do popředí zejména proto, že stoupá jeho význam pro porozumění řečovému jednání v různých typech komunikace. Důležité je také porovnávání jednotlivých jazyků, neboť rozdílné chápání obsahů hodnotících lexémů v různých jazycích se může stát zdrojem řady nedorozumění.

Referáty ve sborníku jsou rozděleny do tří částí, které odpovídají sekcím konference.

První část obsahuje příspěvky s obecně teoretickou problematikou. Dva velmi zajímavé referáty lingvistů z Göttingen, S.Zühlkeové (Řečové hodnocení v němčině, Problémy lingvistického popisu) a prof.N.Friese (Hodnocení. Aspekty jazykové a pojmové) se věnují problematice pojmového chápání hodnocení na různých úrovních jazykového systému a snaží se vytvořit univerzální modely vyjadřování hodnocení. Oba autoři shodně akcentují moment emocionality v hodnocení a rozlišení mezi hodnocením kvalitativním a kvantitativním.

S.Zühlkeová si klade otázku, zda je nutné rozlišovat porovnávání a zařazování (ve smyslu porovnat a zařadit věc podle jistých kritérií do stupnice) od hodnocení a označení (ve smyslu explicitního vyjádření ohodnocení). Mnohdy již samo zařazení můžeme považovat za jisté ohodnocení. Dále sleduje lexikální význam hodnotících výrazů v závislosti na druhu hodnocení, tedy zda jde o hodnocení kvalitativní nebo kvantitativní.

Podle N.Friese jsou specifické možnosti pravdivostní hodnoty výpovědi důsledkem kognitivních vztahů, které však nelze pojímat pouze jako sémantické. Fries ukazuje, že některé hodnotící výpovědi se z hlediska pravdivosti liší od výpovědí nehodnotících. Příklad: Ta sukně se třepí je výpověď pravdivá, protože lze ukázat na otřepané konce sukně. Ten příběh je pěkný je hodnocení pravdivé pro toho, komu se líbí vypravěčův způsob psaní či povídání, ale je nepravdivé pro toho, komu se tento způsob nelíbí (s.26).

Rozdíl mezi kvalitativním a kvantitativním hodnocením posuzuje autor s přihlédnutím k roli emocí. Kvantitativní hodnocení lze vyjádřit číselně (délku v metrech, váhu v kilogramech, atd.) a většinou chybí emocionální element. Hodnocení kvalitativní není možné vyjádřit číselně a emocionální element může být přítomen:

nejčastěji se vyjadřuje intonací či jinými prozodickými prostředky.

Koreferát J.Puzyninové (O hodnotách a hodnocení) k Friesovu příspěvku představuje v rámci kognitivní lingvistiky poněkud odlišný pohled na danou problematiku. Autorka zkoumá strukturu pojmového systému hodnocení spíše z hlediska sémantiky a pokouší se odhalit relace mezi formou jazykovou a pojmovou. V podstatě souhlasí s Friesovým vymezením rozdílů mezi kvalitativním a kvantitativním hodnocením, avšak ukazuje je v jiném, a to lexikografickém pojetí: konkrétně pomocí explikací a charakterizací polských výrazů: wartościowanie, wartość, wartościować, oceniać. (hodnocení, hodnota, hodnotit, ocenění). Výraz hodnotit kvalifikuje jako připisovat někým hodnotu něčemu ve významu spíše axiologickém. Naproti tomu lexém oceňovat, ocenění má význam spíše kvantitativní, z oblasti ekonomické. Axiologické hodnocení může mít podle autorky emotivní přídech (dosáhneme jej nejčastěji náležitou intonací).

Jednu z možností kognitivního hodnocení spatřuje autorka také v sémanticko - pragmatické explikaci jazykových hodnocení různého typu. Například dvojice adjektiv vysoký - nízký se liší množstvím, dvojice dobrý - zlý se liší negací, která se přímo dotýká mluvčího a jeho vůle či chtění.

Ve svém druhém referátu (Emoce. Aspekty experimentální a lingvistické.) se N.Fries pokouší umístit emocionální složky slov do rámce interdisciplinární kognitivní lingvistiky. Vychází z předpokladu, že emoce jsou lingvisticky nepopsatelné, jsou součástí psychiky mluvčího a v jazyce nejsou vyjádřeny přímo denotací. O emočních složkách významu může svědčit lexikum, skladba, zvuková realizace projevu. Fries rozlišuje mezi výrazy; jež emoce vyjadřují přímo (Ach jo! Hlupáku! ...) a výrazy, které emoce popisují (Asi je zamyšlený. Jistě má radost).

Druhý oddíl sborníku obsahuje referáty, v nichž se autoři zabývají hodnocením pomocí prostředků z roviny lexikální a gramatické. Příspěvek A.Pajdzinské (Sémantická motivovanost polských hodnotících adjektiv) je věnován vyjadřování hodnocení pomocí přídavných jmen v souvislosti s metaforou a významovými posuny

s ní spojenými.

R.Pawelec (Typologie esteticky hodnotících výrazů v polštině) vyděluje tři typy estetického hodnocení: výrazy s estetickým významem primárním (pěkný, statný, štíhlý) a fakultativním (vysoký vzrůst, dlouhonohý mladík): výrazy oceňující estetické vlastnosti (překrásný, vznosný) a výrazy hodnotící z hlediska uměleckého (tvůrčí, originální), nakonec pak rozeznává výrazy emocionálně více či méně neutrální či umírněné (hezký, zajímavý) a výrazy s emocionální intenzifikací (ohyzdný, fascinující).

G.Falkenberg (Hrozba) popisuje zacházení s výhrůžkami v rámci řečového jednání: jak je výhrůžka užívána mezi partnery v rozhovoru, zda existují upřednostňované větné struktury pro výhrůžku, jaké jsou její lexikální identifikátory, respektive performativní formule, atd.

Příspěvek J.Beckera (Poznámky k funkci a genezi slova odvaha) se zabývá vývojem významu slova odvaha (Mut) v němčině. Jeho původní chápání jako výrazu pro pocity a nálady (betrüber Mut) se dnes zachovalo jen ve složeninách typu Langmut (shovívavost), Schwermut (těžkomyslnost), atd.

M.Grochowski (Sémantické vlastnosti polských citoslovcí) analyzuje význam citoslovcí. Zvláštní pozornost věnuje voluntativním citoslovcím, která se obracejí k lidem nebo ke zvířatům (Pozor!, Hej!, Haló! ...)

Referát P.Krzyzanowského (Flexe substantiv jako možnost vyjádření) se zabývá dvěma rozšířenými jevy spojenými s kategorií rodu v gramatice, jevem depreciativnosti a způsobem použití dvourodých jmen. Ve všech těchto případech bývá s hodnocením silně spjata emoce.

Třetí část sborníku soustřeďuje příspěvky, které popisují způsoby hodnocení na konkrétním textovém materiálu.

Zajímavý je pokus D.Zdunkiewiczové zjistit, jaká hodnotící slova převažují v homiletických textech (Hodnotící výrazy v polských homiletických textech). Pracuje se čtyřmi kategoriemi hodnotících výrazů (transcendentní, vitální, poznávací, estetické) a z předběžných výsledků vyplývá, že ve sledovaném materiálu se výrazy těchto kategorií používají především v pozitivním smyslu.

J.Balczyk (O vyjádření věrohodnosti v jazyce) se pokouší zachytit způsoby, jakými lze v polštině vyjádřit věrohodnost. Mluvčí může zdůraznit svoji subjektivitu (myslím si, zdá se mi ...) nebo objektivitu (víme všichni, je známo ...) v závislosti na okolnostech.

A.Nagórková (Jak se lidé v různých jazycích oslovují) ukazuje podobnosti a rozdíly ve vyjádření zdvořilého oslovení z hlediska lexikálního (zdvořilostní formule) a gramatického (rod, osoba, číslo, vokativ, zájmena ...) v polštině, ruštině, litevštině a němčině. Významnou roli zde hrají kulturní tradice, sociální uspořádání, ale i komunikační situace (oficiálnost, neutrálnost, soukromý kontakt), atd.

Celkově lze říci, že sborník může čtenáři poskytnout představu o tom, kam se ubírá jeden ze směrů bádání v současné lingvistické pragmatice: můžeme jej přivítat i jako zdroj inspirace pro další obdobné aktivity.

Marie Svobodová

Pozoruhodná studie o eufemismech

Polská lingvistka Anna Dąbrowská napsala podnětnou knihu o eufemismech v současné polštině. (Eufemizmy współczesnego języka polskiego, Wrocław 1993, s.420). Správně vychází z poznání, že je možno zkoumat eufemismy s přihlédnutím k lexikálně sémantickým polím nebo jazykovým způsobům jejich tvoření. Dosavadní polská literatura o daném tématu byla jenom kusá, neměla povahu monografie a neopírala se o různorodý příkladový materiál. Proto si uvedená autorka vzala za úkol podat celkový obraz dané problematiky. Ve své studii píše o eufemismech v současném polském jazyce i s historickým a kulturním pozadím. Sebrala k tomu účelu velmi bohatý a cenný materiál.

Eufemismy jsou časté v jednotlivých jazycích a vystupují v různých stylech. Jsou v hovorové řeči, rozhlasových a televizních výpovědích, sociálních mluvách, jazyce uměleckém i vědeckém. Mají funkci mírnící, lahodící, ale nemění úplně význam. Je to zřetelné zejména u metafor. Patří k dosti často se měnící vrstvě jazyka. Někteří jazykovědci se domnívají, že eufemismy jsou jednou ze základních příčin změn významu. To se týká především hovorového jazyka, např. klnutí, částí lidského těla, fyziologických úkonů apod.

Jazykové prostředky eufemismů jsou různorodé a týkají se všech plánů jazyka - od fonologie až po text. Někdy se užívá prostředků fonologických, ale nejčastěji lexikálních a sémantických. Častá je metafora a perifráze. Z celonárodní slovní zásoby jsou vybírány pouze některé prostředky.

Uvedená studie se skládá ze tří zásadních částí. V první z nich jsou dva teoretické oddíly o jazykovém tabu a eufemismu a o způsobech jejich chápání. Druhá část analyzuje patnáct lexikálně sémantických polí, v kterých vystupují eufemismy, příklady a jejich užití. Každé pole má tři oddíly: kulturní pozadí, jehož působením vznikají eufemismy, eufemismy a příklady jejich užití. Třetí část je věnována jazykovým způsobům eufemisování, a to vždy od fonologických k textovým.

Na konci jednotlivých kapitol je stručný přehled stavu v některých známějších jazycích, např. v angličtině (také americké), němčině, americké španělštině, italštině, srbochorvátštině, latině a také češtině, i když zřídka.

V jednotlivých jazycích jsou si prostředky eufemisování dosti blízké. Tato podobnost vysvítá nejenom z užívání stejných prostředků od fonologie až po lexikologii, ale také z toho, že eufemisování se týká stejných lexikálně sémantických polí. To vyplývá z podobnosti kultury. Není možné probrat je všechny, protože se neustále mění.

Na závěr knihy podává autorka zevšeobecnění. Ukazuje, že do jisté míry má každý jazyk své vlastní způsoby tvoření eufemismů, ale jazykové prostředky, které slouží eufemisování, jsou si dost podobné.

Jako celek je posuzovaná studie svědomitá a zdařilá. Svědčí o velké erudici autorky, píli a schopnosti objasňovat danou problematiku jasně, přehledně a přístupně. Je to nesporný přínos pro polskou lexikologii a stylistiku.

Bedřich Téma

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

Diskuse a rozhovory

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

O řeči postmoderně? Jak? Hledavě!

Neukončující závěr diskuse

Domnívám se, že jazyk i jazykozpyt skutečně obsahují typy, které můžeme označit jako moderní a postmoderní.

Jiří V.Neustupný, JA 29, č.3-4, s.145

Vždyť jen v jazykovědě 20.století bylo nejméně třikrát vyhlášeno definitivní vítězství "ryze vědeckého" přístupu k jazyku.

Nikolaj Savický, JA 30, č.1-2, s.40

Postmodernismus ... nemluví o ničem jiném, než o svědomité práci a kritické reflexi.

Stanislav Gajda, JA 30, č.3-4, s.123

Je-li tomu tak, jak učí Giddens, naše přítomná postmoderna už není ničím jiným než ideologií, totiž zvláštním způsobem institucionalizace určitých reflexí o proměnách vědy, vědění a kultury, které začínají být zvolna "vykořeňovány" reflexí a sebereflexí novou. Ta se zatím zdá být sice více tradiční a méně revoluční, zato hlouběji argumentovaná.

Miloš Havelka, JA 31, č.3-4, s.136

Jedním z významných poznatků sebereflexe moderních typů rozumnosti a kultury je rozpoznání tendence vytvářet fikce autonomie bez přihlédnutí k vyšším nebo vyšším účelovým celkům. Takovým celkem může být zajisté příroda, Boží stvoření, dějiny - ale třeba i stát a národ. Bližší prozkoumání může ukázat nesamozřejmost některých z těchto vyšších celků. Co však zpochybnit nelze, co je první a nejvyšší (řečeno s Heideggerem), je řeč, komunikace.

Stanislav Hubík, JA 32, č.1-2, s.48-53

Od roku 1992 do počátku roku 1995 probíhala v Jazykovědných aktualitách ne příliš organizovaná a spíše komorní rozprava na téma vztahu mezi jazykovědou a postmoderními paradigmaty. Zdá se, že uzrál čas toto téma ukončit. Nejde rozhodně o potřebu shrnovat, uzavírat, rezumovat, zkrátka podtrhnout a sečíst (ostatně spíše nesečítatelné). Jde o to vyslat koncový signál týkající se několika textů na toto téma napsaných jednotlivými autory. Byli jimi lingvisté, domácí i zahraniční, byli jimi sociologové a filozofové. Také výše uvedená motta nechtějí být reprezentující anotací jednotlivých příspěvků, i když snad ukazují dost zřetelně, co autor z okruhu tématem motivovaných souvislostí považoval za zvláště hodné pozoru.

Pro J.V.Neustupného to byla otázka, nakolik stav euroamerické kultury označovaný jako postmoderna ovlivní nikoli jen charakter lingvistického teoretického postoje, ale vlastnosti jednotlivých jazyků. Relativita řečí, způsobů narace, diskurzů, jejich kulturotvornost a kulturní podmíněnost je tu tedy domýšlena nad filozoficky běžný rozměr postihující sémantickou a pragmatickou dimenzi aktuálních textů, tedy až k samé dřeni gramatických struktur jazyků.

Nikolaj Savický je pozitivně skeptický vzhledem k skutečné revolučnosti Velké Postmoderní Revoluce. Připomíná, že i pro tento velký obrat, jenž klade negativní znaménko před většinu noetických "axiomat" euroamerického novověkého racionalismu, lze bez velkých obtíží nalézt místo např. v takové "velmi staré" metodologické protikladenosti, jako je "svár" mezi analogismem a a nomalismem. Připomíná rovněž, že ona záporná znaménka kladená postmoderní noetikou před řadu moderně racionalistických "nezrušitelných" východisek se týkají jen každého příliš přímočarého (tedy asi reduktivního, převážně jednorozměrného, strukturně jednosměrného, konceptuálně nedynamického, neinteraktivního) myšlení, nikoli tedy myšlení dialektického, které je autorovi "výzvou k nekončícímu hledání smysluplné syntézy". Ostatně to, jak bývají při kritických postmoderně orientovaných analýzách moderního racionalismu spíše mlčky míjeny než analyzovány postoje spjaté s hegelovskou a marxovskou motivací, nebo to, jaká je pro-

cedura vyjadřování nesouhlasu s některými myšlenkami Habermasovými, jenž usiluje "zachránit" určité hodnoty modernismu i pro paradigmata postmoderní, dává Savickému za pravdu.

Konečně i S.Gajda ve své stati, která je zároveň velmi přehlednou sdělnou rekapitulací všeho podstatného pro (zejména) vědní stránku postmoderní noetiky, připomíná jinou, již v antickém myšlení založenou opozici zacházení s lidskou (sebe)reflexí řeči. Touto opozicí je - našimi slovy řečeno - mýtické chápání moci slova spočívající v něm samém a kontextuální/nekontextuální řešení otázek jazykových významů. Je-li vědní racionalismus cestou k řešení problémů zakotvených v zápase o nezávislost racionálního subjektu na tíži kontextuality v širokém smyslu a pochopitelně na kontextualitě jazykové (filozofie je boj proti okouzlení rozumu jazykem, cituje S.Gajda "mladého" Wittgensteina), pak postmoderní gesto je podle autora směřováním ke stírání hranice mezi funkcí mýtickou a racionální, směřováním k nové hybridizaci (s.122). Dodejme, že zároveň je toto noetické gesto i plným oddáním se všemu, co nejšířeji chápaná kontextualita představuje. Závěr Gajdovy stati vyznívá způsobem velmi podnětným: racionální myšlení postmoderní epochy (neboť o novou postmodernou "poučenou" racionalitu asi vědě má jít) by mělo navázat na všechno to, co přináší nereduktivní, vysoce komplexní, procesuálně-interaktivní systémové vědní myšlení, a to i tam, kde se dosud vůbec neuplatnilo nebo uplatnilo nedostatečně plně.

Miloš Havelka nejprve zaměřil pozornost na zvláštní, vlastně paradoxní důsledky dvou určujících rysů postmodernistických programů: radikální pluralita a důsledný asystematismus odmítající každou hierarchizaci kvalit, hodnot ústí až v neochotě myslet v relačních rozměrech identita - různost. "... Odvrácenou stranou radikálního pluralistického východiska je tak vlastně totální ignorace jiného, nepochopení pro jiné v jeho jinakosti, což je opakem toho, co by postmoderna chtěla proklamovat". Nerelační a nestrukturovatelná - tedy jaksi v nějakém smyslu neartikulovatelná - pluralita pak dává zvláště ve svých fukuyamovských politologických 'vizích-nevizích dějinné a sociální nehybnosti' (zde formulace J.K.) výrazně paradoxní výsledky zejména v některých aplikacích pro potřeby tzv. postkomunistických spo-

lečností: ekonomická a sociální východiska, která zrodila základní postmodernistická gesta jako svou "za-zrcadelnou" (J.K.) reflexi, jsou pro potřeby naší části světa prezentována jako unitární program, a to právě "postmodernizující" argumentací.

K opětnému přečtení lze doporučit čtenáři tu část Havelkovy stati, v níž rekonstruuje lyotardovské základy analýzy povahy současného vědění a vědy, tedy "narativnosti" a "vědění z vědy", které se postupně daleko více než projevem empirické objektivity stává projevem individualizovaných kompetencí jednotlivých mluvčích, se stále výraznější intertextuální vázaností a s významnou přítomností dimenze času. Také poukaz ke kontaktu lyotardovské a popperovské pozice, problém legitimizace vědy a problém vztahu pravdy a individuace vědních náhledů zaslouží pozornost. Ostatně bylo by užitečnou společenskou hrou pokusit se vše toto, tedy to, co se ve zmíněných kontextech týká "technologie", sociologie a politologie vědy, zobrazit na vývoj naší např. poválečné lingvistiky, kde bychom snadno našli jak několikerou mýtizaci "trvalých", "nadčasových", "nadindividuálních" postojů, právě tak jako často překotnou intertextualistickou importní "horlivost"typickou pro tzv. malé národní vědy a kultury.
Je dobré v našem lingvistickém kontextu připomenout i význam Habermasových a Rortyho podnětů, které jsou někdy v jiných souvislostech stavěny v konfrontaci s francouzskou linií jaksi na okraj postmoderních usilování, u nás dokonce v důsledku určitých ideologických "podezření". Habermasovská inspirace je ostatně zcela zřetelně patrná na způsobech, jakými se vytvářela komunikačně orientovaná lingvistika u nás od 70.let. Rorty je zajímavý mimo jiné i tím, jak je jeho orientace přirozeně vázána na deweyovské tradice amerického myšlení. Právě při reprodukci rortyovských podnětů je Havelka blízko tomu, co říká i Gajda /srov. jeho motto/: také Havelka totiž připomíná, že: "Pluralita jazyků neznamená absolutní pluralitu světa nebo dokonce jeho jen částečnou srozumitelnost, podle Rortyho je pouze výzvou pro naše myšlení a jednání, znamená návrat starých ctností vědy: vědychtivosti, tolerance, trpělivosti a tvrdé práce" /s.135/. Havelkův

záslužný průhled do budoucnosti se opírá o Giddense: i zde odkažme na výše uvedené tentokrát Havelkovo motto a dodejme k tomu, či spíše před to: "Všude ... je zpochybňována tradice a je nahrazována aktivnějším, skeptičtějším zacházením s danostmi, které před tím platily za samozřejmé" (Havelka podle Giddense, s.136). A právě /někdy/ překotnou ideologizací jsou považovány za samozřejmé dnes i některé postuláty postmoderny.

Zorný úhel příspěvku Hubíkova vychází ze spojení slov paradigmatická proměna. Východiskem tohoto procesu (řekněme především v druhé polovině našeho století) je pocit, vědomí krize, událost zpochybnění základů, hlavních pilířů moderní euroamerické rozumnosti, výrazně založené na ideji autonomie subjektu. Za nejefektivnější proud zamítání ideje autonomnosti objektu považuje Hubík právě obrat k jazyku/řeči/komunikaci jakožto jevu sice "samozřejmému", ale neprůzračnému. Právě touto cestou člověk shledává zcela zřejmým jedno ze svých bytostných určení - svou závislost na komunikaci. Rozpoznání povahy fikce autonomie subjektu však odkazuje k tendenci vytvářet fikce autonomie vůbec, a to bez zřetele k vyšším účelovým celkům. "Sub specie communicationis znamená totiž vždy také sub specie communionis a to je vskutku první vyšší účelový celek pro člověka: komunita, společenství. Bez zásadního přihlédnutí k tomuto celku zůstává idea autonomie subjektu opravdu jen iluzí a fikcí moderní rozumnosti". "... tajemství autonomie subjektu tkví v reálném komunikativním zprostředkování, v onom - ... - mezi". "Avšak toto "mezi", reálné komunikativní zprostředkování, které generuje samu řeč s jejími významovými strukturami, již nemůže být zkoumáno jedním určitým typem Rozumu, neboť rozum není jeden, nakolik se odívá do šatu řeči: řeč je věcí reálné komunikace a ta je dílem konkrétního společenství a takto dílem konkrétní kultury".
Velmi srozumitelně je myslím v Hubíkově příspěvku takto naznačeno, že komunikační a priori nemůže být chápáno ve smyslu stejného řádu jako extrémní a priori suverénního subjektu. Jinak by totiž bylo postaveno na místo suverénního subjektu, jenž má alespoň od původu "lidský" rozměr, "suverénní komunikativno", které by svou blíže neurčenou nad-lidskou dimenzí lidský rozměr pozbývalo.

Paradigmatický obrat chápaný jako pohyb od autonomního subjektu k priorizaci jazyka /řeči/ komunikace vyzývá lingvistiku, aby se zamýšlela i nad původem svých četných pojmů a teorémů často mýtizovaných do polohy absolutní platnosti. Lze z nich snadno odhalit naprostou závislost na absolutním subjektu. Jejich nekontrolovatelná koexistence spolu s pojmy a teorémy plynoucími z komunikativního "a priori" není spolehlivou cestou k nové rozumnosti, ale pouhým projevem eklekticismu, jenž v postmoderní pluralitě postojů může najít sice intelektuální pohodlí, nikoli však výzvu k hledání.

Jan Kořenský

Rozhovor s prof.Rudolfem Růžičkou

Pozn.red.: Tímto rozhovorem chceme našim čtenářům připomenout životní jubileum prof.dr.hab.Rudolfa Růžičky, emeritního profesora univerzity v Lipsku (nar. 20.prosince 1920), čestného člena Jazykovědného sdružení ČR. Otázky byly položeny česky, jubilant odpovídal ve své mateřštině.

1. Můžete krátce charakterizovat svou cestu od slavistiky historické k slavistice v plném slova smyslu formální a říci, co Vás na lingvistice formální přitahuje?

Es war ein glücklicher Zufall, dass mich meine frühen Arbeiten zum Verbalaspekt im Altrussischen und zum Verhältnis altkirchenslavischer und byzantinisch-griechischer Syntax zu den thematisch einschlägigen Arbeiten tschechischer Slawisten führten und damit auch in die Gedankenwelt und theoretischen Ideen der Prager Schule eindringen liessen. Die Vereinigung gediegener und scharfsinniger empirischer Analysen mit dem Fachwerk des Prager Strukturalismus in den Arbeiten B.Havráneks, P.Trosts, R.Jakobsons,

J.Kurz, J.Bauers und anderer bestärkte und ermutigte mich in der kritischen Suche nach einer wissenschaftlich anspruchsvollen und angemessenen Behandlung natürlicher Sprachen. In den 50er Jahren war ja der Strukturalismus weder in Ostdeutschland noch in Westdeutschland ein vertrautes Paradigma. Ich glaube, dass ich damals vor allem von seiten tschechischer Linguisten den entscheidenden Anstoss erhielt, linguistische Beschreibungen und Analysen nach Möglichkeit in sinnvoll formalisierten Repräsentationen zu reflektieren. Es ist nicht sicher, ob damit die Beweiskraft linguistischer Erklärungsversuche erhöht werden kann. Aber ich gewann bald die Gewissheit, dass Bemühungen um formalisierte Darstellung oder Annäherungen an sie geeignet sind, Fragestellungen zu eröffnen, die für die Entdeckung und Erklärung linguistischer Fakten wesentlich sind.

2. Na jaké obtíže jste při prosazování a šíření těchto metod narážel v minulém období a jak jste jim čelil?

Der Strukturalismus jeder Prägung war in der DDR besonders in den 60er Jahren zur ideologischen Auseinandersetzung instrumentalisiert worden. Eine grobschlächtige, aus Unkenntnis oder gegen besseres Wissen vorgenommene Identifikation des sprachwissenschaftlichen mit dem philosophischen, vorwiegend französischen Strukturalismus lieferte die Begründung. Bald darauf sah die amtliche Kontrollbehörde eine Chance, die generative Grammatik als ideologisches Feindbild hinzustellen, da ein solches auch für die Linguistik politisch wünschenswert schien, so schwer es auch auffindbar war. In den späteren 70er Jahren wurde die Aussichtslosigkeit solcher Bemühungen von der zentralen Aufsichtsbehörde mehr oder weniger begriffen, zumal der ideologische "Schaden" kaum in der politischen Öffentlichkeit wahrgenommen worden wäre. Die Linguisten der DDR haben sich in dieser Situation unterschiedlich verhalten. Manche arbeiteten unbeirrt so weiter, wie sie es sprachwissenschaftlich für richtig und mit ihrem Gewissen vereinbar hielten. Allerdings gab es nicht wenige Linguisten, die aus Karriererücksichten oder auch aus Bequemlichkeit, ange-

sichts der nicht ganz leichten Erlernbarkeit der komplizierten Grammatiktheorie, der offiziellen, ideologisch sanktionierten Strömung folgten.

3. Ani oblast lingvistické metodologie, filozofické otázky jazykovědy a slavistické kulturně-historické problémy nezůstaly vně Vašich zájmů. Vedly Vás k přemýšlení o těchto problémech spíše potřeby vnitřní, nebo to byla reakce na vnější potřeby?

Mancher Linguist wird sich mit der Beschränkung auf eine Monokultur in seiner Wissenschaft, z.B. eine strengere Syntaxtheorie, nicht ganz zufrieden fühlen. Der Januskopf der Sprache, die ein Werk, eine durch Regeln, Prinzipien und Gesetze bestimmte Fähigkeit ist, ebenso aber auch ein Kunstwerk des Sprachgebrauchs, zu Dichtung wie zu Manipulation fähig - abgesehen davon, dass sie schliesslich auch den vielleicht einzigen Einblick in das Denken gewährt-, lässt Linguisten zu Versuchen neigen, sich auf mehreren Gebieten ihrer Wissenschaft zu bewegen. Man möchte die "Algebra" der Sprache mit ihrer Kunst und Kultur verbinden. Insofern sind es ausschliesslich "innere" Gründe, die eine gewisse Vielseitigheit meiner linguistischen und slavistischen Arbeit hervorbrachten.

4. Je to interview pro čtenáře Jazykovědných aktualit. Je na místě se zeptat na prameny Vašich vztahů k české lingvistice, jejichž zdrojem není jistě jen Vaše jméno a důsledné dodržování českých diakritik, které Vám mimochodem musí přinášet mnoho potíží (úředních, edičních ap.)?

Ende 1960 hatte ich zum ersten Mal das Glück, einen ganzen Monat lang tschechische Slavisten, deren Arbeiten für mich schon so wertvoll geworden waren, persönlich kennenzulernen. B.Havránek, A.Jedlička, P.Trost, J.Bělič, J.Bauer, K.Hausenblas, F.Daneš und viele andere waren sehr liebenswürdig und hilfsbereit in ihrer kollegialen und freundschaftlichen Betreuung. Das erste der unvergesslichen Brünner Syntaxsymposien im April 1961 war der Beginn produktiver wissenschaftlicher Zusammenarbeit und

ständiger ermutigender Kontakte. Die Kooperation erstreckte sich bald sehr intensiv auf das Forschungsteam von P.Sgall, E. Hajičová, J.Panevová. Die Bewunderung der tschechischen Linguistik, meine Anhänglichkeit an sie, begleiteten meine ganze wissenschaftliche Laufbahn und haben natürlich nichts mit der Zufälligkeit meines tschechischen Namens und einiger tschechischer Vorfahren zu tun. Es war deshalb für mich eine besonders ehrenvolle Auszeichnung, zum Ehrenmitglied der Jazykovědné sdružení gewählt zu werden.

Česky se ptala a jubilantovi jménem členů JS ČR všechno dobré popřála Jarmila Panevová.

Německy odpovídal Rudolf Růžička.

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

Kronika

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

K životnímu jubileu Rudolfa Zimka

Prof.PhDr.Rudolf Zimek,DrSc. se narodil 11.července 1925 v rodině železničáře v Košicích. Tam začal také studovat na slovenském gymnáziu, gymnaziální studium však ukončil v r.1943 v Přerově, kam se rodina po vyhlášení Slovenského státu přestěhovala. Po válce se stal posluchačem filozofické fakulty UK v Praze, kde studoval ruštinu a angličtinu, studium dokončil v r.1949 již na obnovené univerzitě v Olomouci. V r.1953 se tam vrátil (po krátkém působení na středních školách) na katedru slovanské filologie, kde mu bylo nabídnuto místo asistenta ruského jazyka. Univerzitě Palackého pak věnoval plných třicet sedm let svého života, až do poloviny r.1990, kdy odešel z činné služby.

Jeho další pracovní etapou se stala katedra ruského jazyka filozofické fakulty Univerzity P.J.Šafárika v Prešově, kde externě působil do června 1994 a kde zůstal i nadále členem vědecké rady. Od září 1993 začal vyučovat také na katedře rusistiky filozofické fakulty Ostravské univerzity, na níž působí doposud.

Přímočará vědecká dráha prof.Zimka byla ovlivněna nejen takovými školiteli, jako byl prof.L.V.Kopecký a prof.A.V.Isačenko, ale také jeho mimořádným lingvistickým nadáním, pílí a pracovním elánem. V r.1962 obhájil kandidátskou disertační práci, v červnu 1963 se habilitoval a v únoru r.1964 byl jmenován a ustanoven docentem pro současný ruský jazyk, v lednu r.1984 získal titul doktora filologických věd a v květnu r.1984 byl jmenován profesorem pro obor ruský jazyk.

Prof.Zimek je vědec, pro něhož je typická šíře lingvistických zájmů. Badatelsky se zabývá zejména syntaxí současné ruštiny, ale stejně hluboké jsou jeho znalosti i v ostatních jazykovědných disciplínách. Kromě toho vždy vedle teoretického studia jazyka propagoval také jeho co nejdokonalejší praktické ovládání; sám kromě brilantní znalosti ruštiny a angličtiny ovládá aktivně další cizí jazyky.

Ještě jeden rys v jeho vědecké činnosti nelze opomenout, a to smysl pro nejnovější dění v jazykovědě, snahu udržet s ním krok, ale s patřičnou kritičností, zejména pokud jde o přínos některých nových směrů v lingvistice.

Z rozsáhlé publikační činnosti prof.Zimka je třeba uvést především dvě knižní monografie (Problematika spony v ruštině v porovnání s češtinou, 1963; Sémantická výstavba věty, 1980) a řadu odborných studií s širokou tematikou (např. posesívnost, koncepce základních a rozvíjejících větných členů a pojímání větné struktury, modalita, emocionalita, syntaktická sémantika, textová lingvistika), které všechny mají vysokou odbornou úroveň a zároveň jsou psány přístupnou formou, takže si právem vysloužily širokou odezvu i v zahraničí. Nezanedbatelný je také velký počet recenzí a odborných posudků psaných podrobně s jemu vlastní důkladností a kritičností.

V poslední době, vzhledem k novému postavení ruštiny v našem vzdělávacím systému, se prof.Zimek orientuje na sestavení sémanticky orientované funkční gramatiky ruštiny (ideografické gramatiky), která by naučila studenty vyjadřovat jejich základní sdělovací potřeby. Postup od obsahu k formě se jeví jako efektivnější zejména pro bakalářské studium rusistů.

Pokračuje tak vlastně ve své tvorbě učebních pomůcek pro studenty, jichž má za sebou celou řadu (je autorem mnoha učebních textů, spoluautorem rusistických vysokoškolských učebnic), což svědčí o jeho trvajícím zodpovědném a hezkém vztahu k pedagogickému poslání. Učil a učí velmi rád, stejně rád a obětavě se věnoval svým aspirantům; postupně jich vychoval sedm, všem poskytl kvalitní lingvistickou průpravu a dovedl je k obhajobě disertačních prací.

Prof.Zimek je stále stejně činorodý, nadále se aktivně účastní sympozií i konferencí, posuzuje habilitační i doktorské

disertace, projevuje neutuchající zájem nejen o dění na své původní mateřské katedře, ale i na ostatních rusistických pracovištích v naší republice, kde působí jeho kolegové nebo žáci. Je mezi nimi jakýmsi spojovacím článkem, ochotně recenzuje učební texty, propaguje kvalitní učební materiál, který jednotlivá pracoviště vydávají (někdy jej dokonce i osobně doručuje), nadále odborně radí. Bez něho bychom si to v našem rusistickém světě snad nedovedli vůbec představit. Je příjemné moci konstatovat, že se postupně pro většinu z nás, jeho vděčných žáků, stal z oblíbeného vysokoškolského pedagoga, příp. vědeckého školitele, celoživotním přítelem.

Přejeme mu tedy do příštích let pevné zdraví, osobní i pracovní pohodu, a aby si zachoval svůj tvůrčí elán i schopnost nezištně rozdávat své bohaté zkušenosti.

Helena Flídrová - Eva Vysloužilová

Šedesátiny Evy Hajičové

Eva Hajičová, přední lingvistka a profesorka Karlovy univerzity, se narodila 23.srpna 1935. V letech 1953-58 absolvovala na filosofické fakultě UK angličtinu a češtinu. Celý svůj odborný život zasvětila především tomu, aby v kontextu české jazykovědy rozvíjela - a také kriticky hodnotila - to, čemu můžeme, vypůjčíme-li si název jedné z jejích současných přednášek, říkat nové směry v lingvistice. V šedesátých a sedmdesátých letech ji inspirovala jednak "chomskiánská revoluce" a z ní vycházející transformační gramatika, jednak strojový překlad a z něho vyvěrající počítačová lingvistika. Později se Eva Hajičová věnovala především sémantice diskurzu a s ní souvisejícím problémům lingvistických aspektů umělé inteligence. Její vlastní práce v oblasti analýzy negace, aktuálního členění i počítačového zpra-

cování češtiny, její příspěvky k funkčnímu generativnímu popisu češtiny i k sémantické analýze angličtiny, jakkoli pojaté v kontextu světových trendů, přitom rozvíjely to nejlepší z tradic pražské a evropské lingvistiky. Zvláště významné jsou její výsledky dosažené v oblasti konfrontace formalismů navrhovaných pro angličtinu s empirickými daty týkajícími se češtiny. Svými pracemi se tak Eva Hajičová výrazným způsobem podílela na tom, že česká lingvistika i přes nelehké doby držela krok s vývojem ve světě; a na druhé straně se zasloužila o to, že svět nepřestal brát českou lingvistiku vážně.

Od roku 1962 působila ve skupině Petra Sgalla, nejprve na filosofické fakultě, a potom dlouhá léta "ve vyhnanství" na matematicko-fyzikální fakultě. Habilitovat se přes to, že pro českou lingvistiku už dávno před tím znamenala bezesporu více, než mnozí tehdejší docenti, mohla až po převratu, v roce 1991; vědecko-pedagogické hodnosti profesorky obecné lingvistiky pak dosáhla v roce 1994. "Vyhnanství" mezi matematiky jí ovšem natolik přirostlo k srdci, že ho ani v době po roce 1989, kdy ji už filosofická fakulta opět vítala s otevřenou náručí, neopustila, a stala se na matematicko-fyzikální fakultě ředitelkou nově ustaveného Ústavu formální a aplikované lingvistiky.

Z česky psaných odborných prací Evy Hajičové připomeňme alespoň monografie Negace a presupozice ve významové stavbě věty (1975) a Aktuální členění věty v češtině (1980; spolu s P.Sgallem a E.Buráňovou). Z anglicky psaných prací je bezesporu nejvýznamnější kniha Meaning of the Sentence in its Semantic and Pragmatic Aspects (1986), napsaná spolu s P.Sgallem a J.Panevovou. Její nejnovější výsledky jsou reflektovány knížkou Issues of Sentence Structure and Discourse Patterns z r.1994. Kromě toho se podílela na celé řadě dalších knih a vysokoškolských skript; její odborné stati, otiskované v předních českých i světových časopisech, jdou do stovek.

Pro Evu Hajičovou je charakteristické, že vedle všeho toho, co dokázala na poli jazykovědné teorie, dokázala neméně na onom důležitém poli, které bychom mohli nazvat "vědecko-organizační". Nepominutelné jsou její zásluhy v oblasti organizace významných

vědeckých sympozií a konferencí, a to nejenom u nás, ale i po celém světě (bez jejího podstatného přičinění by byly například těžko myslitelné celosvětové konference komputační lingvistiky COLING). Jako vydavatelka časopisu Prague Bulletin of Mathematical Linguistics, redaktorka Prague Studies in Mathematical Linguistics i dalších publikací podobného charakteru nemalou měrou přispěla k tomu, že se na mezinárodním fóru mohli prezentovat jak odborníci, kterým doba příliš nepřála, tak začínající mladí autoři, pro matematickou lingvistiku zapálení. Vedle toho zastává Eva Hajičová i funkce v redakčních radách významných mezinárodních periodik (např. Linguistics and Philosophy); a také ve výborech důležitých mezinárodních vědeckých organizací (např. International Committee of Computational Linguistics). Nepominutelné jsou její zásluhy o rozvíjení kontaktů české jazykovědy se světem - jen těžko by se už daly vypočítat jak zahraniční vědecké instituce, které navštívila a na kterých přednášela, tak i přední zahraniční jazykovědci, o jejichž návštěvy a odborná vystoupení v Čechách se zasloužila. V poslední době se intenzivně věnuje především projektu tzv. Mathesiova centra, instituce, kterou založila spolu s Petrem Sgallem a Oldřichem Leškou a která si klade za cíl prostřednictvím přednáškových cyklů předních světových odborníků představit studentům a odborné veřejnosti naší republiky i dalších východoevropských zemí ty nejaktuálnější výsledky světové lingvistiky, sémiotiky i literární teorie (viz o tom Jazykovědné aktuality 36, 1994, 100-102).

Pro jubilantku je neméně charakteristické to, že ač ji toto všechno, co pro českou jazykovědu udělala a dělá, často vede k vyčerpávajícímu životnímu rytmu a ač ji to nutí vyvíjet náročnou a mnohdy nevděčnou "vědeckou diplomacii", která především v době normalizace často nutně musela vést ke konfliktům, nikdy se nestala člověkem, který by konflikty promítal do roviny osobních vztahů. I ti, kdo se s ní setkají jen letmo, si nemohou nevšimnout, že zápal pro věc v ní jde ruku v ruce s neokázalostí a dobrosrdečností. Kdo ji zná blíže, ví navíc to, že přes svou neustálou přetíženost je kdykoli ochotna poradit a pomoci, a že je otevřená každému názoru, byť by s ním nesouhlasila.

Jaroslav Peregrin

Čtvrtý ročník Letní školy klasických studií

Ve dnech 10. až 13. července 1995 se již počtvrté uskutečnila Letní škola klasických studií, kterou ve svém přívětivě pracovním prostředí pořádá Ústav klasických studií AV ČR spolu s Asociací učitelů klasických jazyků. Vztahy mezi akademickou a školskou obcí mají v současné době mnoho (více či méně kooperativních) poloh; průběh letošní LŠKS opět ukázal, že tento směr spolupráce je oboustranně přínosný.

LŠKS mívá každoročně zhruba třicítku řádných posluchačů. Nejsou to jen učitelé latiny ze středních a vysokých škol, ale i studenti klasických oborů a mimoškolští zájemci o ně. Každý výukový den už tradičně sestává z dopoledního čtení a odpoledních přednášek. K překladu a interpretaci byl letos posluchačům předložen trojí typ odborného textu: estetický (L.Karfíková - Hugo od Sv.Viktora. De tribus diebus), matematický (Z.Silagiová - Aforismy) a historický (D.Martínková - České dějiny z pohledu Aeney Silvia). Kontrastní rámec této lektuře tvořily na úvod latinské nápisy jako typ textu, jehož dešifrace je mnohdy po jazykové stránce velmi náročná a přitom od klasického filologa "v terénu" nejčastěji požadovaná. (J.Kepartová), a na závěr obtížné hexametry Seduliova biblického eposu Carmen paschale (J.Šubrt).

Odpolední přednášky jsou každoročně příležitostí k prezentaci aktuálních badatelských zájmů "domácích" vědeckých pracovníků. Letos to byly tři úkoly řešené s podporou Grantové agentury ČR. J.Kroupa představil velkolepě koncipovaný projekt Clavis monumentorum litterarum, jehož cílem je otevřený databázový systém, který obsáhne všechny vědecky relevantní údaje o literárních bohemikálních dílech vzniklých do roku 1800. Z příbuzného grantového úkolu Ave musica vycházela přednáška J.Matla o chorálu ve středověkých Čechách, doplněná četnými hudebními ukázkami. Konečně s bádáním nad latinskou odbornou terminologií, kterým se zabývají autoři Slovníku středověké latiny v českých zemích, souvisel výklad H.Šedinové o drahých kamenech ve středověku.

Bezesporu nejvíce pozornosti se předem upíralo ke dvěma přednáškám hostujících historiků, jimiž zvolená témata by bývala

byla vodou na mlýn (vědeckým) feministkám - pokud by se mezi přítomnými posluchačkami, jichž byla jako obvykle převaha, byly nějaké našly. J.Kepartová se totiž věnovala manželské nevěře v antickém Římě a P.Charvát podal výklad o mnohoženství starých Čechů. Oba přednášející, tak jak je jejich vědecké erudici vlastní, přinesli i originální interpretaci historických dokladů těchto průvodních jevů rodinného soužití. Nové téma v repertoáru LŠKS znamenala přednáška Geneze hláskového písma, v níž V.Slunečko nastínil cestu od protosinajských nápisů k známým abecedám a poukázal na sporné body dosud uznávaných hypotéz o době a způsobu přejímání písemných soustav ve Středomoří. J.Šubrt se i ve své přednášce věnoval biblické tematice (Evangelium z pohledu literární vědy). Zásluhou M.Svatoše se pak posluchači seznámili s několika typy biografických textů, které účelově vznikaly v prostředí jezuitského řádu v 17. a 18. století. Téma (literárního) baroka nebude jistě chybět ani v příštích školních ročnících.

K tradicím LŠKS už patří metodický seminář pro učitele latiny a na závěr oblíbená uměnovědná vycházka. Tentokrát vedla na Křižovnické náměstí, kde J.Bažant v poutavém výkladu předvedl, jak prvky zdejších staveb spolu významově souvisejí a jak se utvářel celkový smysl tohoto místa.

Letní škola klasických studií zůstává podnikem sice vytrvale skromným, leč nad jiné prospěšným a hodným sledování i následování.

Milada Homolková